

VILNIAUS UNIVERSITETAS

FILOSOFIJOS FAKULTETAS

PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

Marina Guptor

**Požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones sąsajos su asmenybiniais ir psichosocialiniais
veiksniais**

Magistro darbas

Edukacinės ir vaiko psichologijos studijų programa

Darbo vadovė: prof. dr. Laima Bulotaitė

Vilnius 2018

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
PRATARMĖ	6
1. ĮVADAS	
1.1. Požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmonės samprata	
1.1.1. Senėjimo samprata	8
1.1.2. Pagyvenusio žmogaus samprata	8
1.1.3. Požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones sąvoka	9
1.1.4. Visuomenės požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones dvilypumas	10
1.1.5. Požiūrio į senėjimą ir senus žmones pasekmės	13
1.1.6. Požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones aiškinimosi reikšmė	16
1.2. Požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmonės sąsajos su asmenybiniais ir psichosocialiniais veiksniais	
1.2.1. Žmogaus – biopsichosocialinė būtybė	18
1.2.2. Asmenybinių veiksnių ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą sąsajos	19
1.2.3. Lyties ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą sąsajos	20
1.2.4. Amžiaus ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą sąsajos	21
1.2.5. Empatijos ir dėkingumo ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą sąsajos	22
1.2.6. Nerimo dėl senėjimo ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą sąsajos	24
1.2.7. Socialinių veiksnių ir požiūrio į pagyvenusius žmones	

ir senėjimą sąsajos	24
1.3. Tyrimo tikslas, klausimai	26
2. TYRIMO METODIKA	
2.1. Tyrimo dalyviai	27
2.2. Tyrimo instrumentai	27
2.3. Tyrimo eiga	32
2.4. Duomenų analizė	33
3. REZULTATAI	
3.1. Sąsajų tarp asmenybinių ir psichosocialinių veiksnių nustatymas	34
3.2. Regresinė analizė	41
3.3. Klasterių pagal eidžizmą, nerimą dėl senėjimo, dėkingumą ir empatiją sudarymas	42
4. REZULTATŲ APTARIMAS	43
IŠVADOS	47
LITERATŪRA	48
PRIEDAI	
1 priedas. Naudotų tyrimo metodikų patikimumo ir validumo duomenys	58
2 priedas. Duomenų normalumo ir patikimumo kriterijai	65
3 priedas. Anketa	67

Santrauka

Požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones sąsajos su asmenybiniais ir psichosocialiniais veiksniais. Marina Guptor. Magistro darbas. Vilnius. Vilniaus Universitetas. 2018. 68 Psl.

Šio darbo tikslas – nustatyti asmenybiniai ir psichosocialiniai veiksniai susiję su požiūriu į senėjimą ir pagyvenusius žmones. Tyrime dalyvavo 186 žmonių (50 vyrų ir 136 moterų), vidutinis amžius – 39,49 metų. Buvo naudojami tokie instrumentai: Fraboni eidžizmo skalė, nerimo dėl senėjimo skalė, NEO penkių faktorių (NEO – FFI) klausimynas, dėkingumo klausimynas ir tarpasmeninio reaktyvumo indekso klausimynas. Buvo atliktas koreliacinis, vidurkių palyginimo tyrimas, regresinė ir klasterinė analizė.

Tik atvirumas ir sutarumas iš didžiojo penketo asmenybinių bruožų susiję su eidžizmu ir nerimu dėl senėjimo. Kuo vyrai atviresni ir pasižymi mažesniu sutarumu, tuo jie prastesnės nuomonės apie pagyvenusius žmones, tačiau atviresnės moterys palankiau žiūri į pagyvenusius žmones. Kuo vyrai ir moterys atviresni, tuo mažiau jie nerimauja dėl senėjimo. Dėkingi žmonės draugiškesni pagyvenusių asmenų atžvilgiu. Jauni vyrai mažiau palankūs ir mažiau teigiamai nusistatę pagyvenusių asmenų atžvilgiu. Tiek vyrai, tiek moterys, daugiau nerimaujantys dėl senėjimo, daugiau reiškia diskriminacinių nuostatų pagyvenusių žmonių atžvilgiu.

Raktiniai žodžiai: požiūris į senėjimą ir pagyvenusius žmones, eidžizmas, senėjimas, asmenybiniai ir psichosocialiniai veiksniai.

Summary

The Relationship Between Approach to Aging, Elderly People and Personality, Psychosocial Factors. Marina Guptor. Master Thesis. Vilnius. Vilnius University. 2018. 68 pages

Aim: to identify the personality, psychosocial factors, related to an approach towards ageing and elderly people. Number of respondents: 186 people (50 males and 136 females), average age – 39,49 years. Used tools: the Fraboni Scale of Ageism (FSA), the Scale of Anxiety and Ageing, the NEO Five Factor Inventory (NEO – FFI), the Gratitude Inventory and the Interpersonal Reaction Index Inventory. The Thesis involves a correlative research, comparison of the averages, also a regressive and clustering analysis.

It is only the openness and the agreeableness from the Big Five, which are linked to ageism and anxiety about ageing. As men are more open-minded and less conscientious, they have a poorer opinion of the elderly, but more open-minded women are more likely to look at the elderly. Male and female openness is related to decreased anxiety of ageing. Grateful people are friendlier towards aged people. Young men are less disposed and more negative towards aged people. Both males and females feature increased anxiety of ageing, and express more discriminative statements towards aged people.

Keywords: approach towards aged people and ageing, ageism, ageing, personal and psychosocial factors

„Visi žino, kad žila senatvė atneša sunkumų ir kad jos pabaigoje laukia mirtis. Metai po metų reikia vis ką nors paaukoti ir ko nors atsisakyti“.

(Hermanas Hesė, cit. Iš
Jenkins, 1997)

„Senėjimas yra vertingas, nors dažnai sunkus procesas. Senėjimas nėra kažkas blogo, visuomenė, kuri turi pagyvenusią žmonių grupes, tampa turtingesnė“

(WHO, 2016)

Žmonės visame pasaulyje greitai sensta. Nuo 2000 iki 2050 metų dalis žmonių, kurių amžius yra 60 ar daugiau metų, dvigubai padidės. Prognozuojama, kad 2050 metais Europoje žmonių, kurių amžius 60 ir daugiau metų, dalis sudarys 34 procentus bendro žmonių skaičiaus (WHO, 2016). Pagal gyventojų senatvės lygį Lietuva artėja prie ES šalių vidurkio ir prognozuojama, kad apie 2040 m. jį pralenks (Stankūnienė, 2010). Per artimiausius penkiasdešimt metų visuomenės laukia transformacija, kuri turės įtakos tiek pačiai visuomenei, tiek kiekvienam žmogui, kaip visuomenės nariui. Pasaulio sveikatos organizacijos ekspertai (WHO, 2016) kalba apie tai, kad reikia pradėti planuoti, kad demografinis nuokrypis senėjimo kryptimi būtų maksimaliai efektyviai panaudotas.

Senėjimas – natūralus ir neišvengiamas žmogaus gyvenimo procesas. Kol kas žmonės negali jo paveikti: senėjimas prasideda su gimimu ir baigiasi su paskutiniu atodūsiu. Tačiau tai turbūt vienintelis procesas, kuris susilaukia nevienareikšmio požiūrio į jį: nuo kone visiško vengimo iki pagarbos. Asmens požiūris į senėjimą taip pat susijęs su požiūriu į pagyvenusius žmones. Šiuolaikinėje Lietuvoje požiūris į senėjimą ir pagyvenusius žmones taip pat nėra vienareikšmis: viena vertus, pabrėžiama diskriminacija pagyvenusią žmonių atžvilgiu, atkreipiamas visuomenės dėmesys į senėjimo problemą, į pagyvenusią žmonių atskirties ir kitas problemas. Kita vertus, vis dažniau viešojoje erdvėje kalbama apie pozityvius senėjimo aspektus.

Nuo ko priklauso žmogaus požiūris į senėjimą ir pagyvenusius žmones? Literatūroje kalbama, kad žmogaus požiūrį į senėjimą formuoja daug veiksnių: aplinka (tai apima ir visuomenės požiūrį, ir galiojančius teisės aktus, informaciją, kurią pateikia visuomenės informavimo priemonės), asmeninė patirtis, turimos žinios, kultūrinės tradicijos, asmenybinė gerovė ir kiti veiksniai. Taip pat požiūriui įtaką gali daryti ir asmenybiniai veiksniai, tokie kaip neurotizmas, ekstrasversija, atvirumas, sutarumas, sąmoningumas, empatija. Atliktų tyrimų duomenys yra įvairūs: nustatyti ryšiai tarp asmenybinių savybių ir požiūrio į senėjimą, taip pat

tvirtinama, kad požiūris į senėjimą ir požiūris į pagyvenusius žmones veikiamas visuomenėje egzistuojančių įsitikinimų ir stereotipų, kultūros normų. Iki šiol tiksliai neaišku, kas daugiausiai veikia nuomonės apie senėjimą ir pagyvenusius žmones formavimąsi. Šiuo metu atliekama įvairių tyrimų, siekiant išsiaiškinti, kas gi lemia požiūrį į senėjimą ir pagyvenusius žmones.

Senėjimo tema yra aktuali daugeliui disciplinų, nes tai – natūralus procesas, susijęs ne tik su pagyvenusių žmonių psichine sveikata, bet ir kiekvienos valstybės ekonomika (visos Europos šalys įsipareigojusios pasirūpinti pagyvenusių žmonių gerove), sveikatos sistema, teisine sistema (teisės aktai, kurie reglamentuoja darbo santykius, socialinę apsaugą). Bet kokią valstybę sudaro joje gyvenantys žmonės, nuo kurių požiūrio į senatvę ir pagyvenusius žmones daug priklauso pagyvenusių žmonių padėtis, – juk tie patys žmonės moka mokesčius, balsuoja už tuos, kurie vadovaus šaliai ir priims teisės aktus, kuriais privalo vadovautis visa valstybė. Šiuo metu akcentuojamas dominuojantis neigiamas požiūris į pagyvenusius žmones, nes daugelyje Europos valstybių šiuolaikinės kultūrinės normos charakterizuoja senėjimą kaip neišvengiamą nuosmukio periodą. Daugelio valstybių įsitikinimai yra neteisingi, vyrauja neigiamas požiūris, klaidingos prielaidos apie pagyvenusius žmones. Jie gali veikti individualų elgesį (tarp jų ir pačių pagyvenusių žmonių), taip pat socialines normas ir vertybes. Pasaulinė sveikatos organizacija (WHO, 2016) savo strategijoje ir veiksmų plane, susijusiame su senėjimu ir sveikata, atkreipia dėmesį į tai, kad svarbu įveikti daugelį stereotipų, kurie šiuo metu nusako, kas yra senėjimas ir senatvė, ir ketina keisti fundamentinius įsitikinimus bei kitus procesus. Viena iš PSO strateginių užduočių yra kovoti prieš pagyvenusių žmonių diskriminaciją ir keisti senėjimo bei sveikatos supratimą. PSO taip pat įvardija vieną iš strateginių tikslų – surinkti daugiau faktinių duomenų apie tai, kaip suformuoti bazines politines, socialines, biologines ir ekologines sąlygas ir determinantes, kurios sąlygoja ir įvairiai veikia sveiką senėjimą konkrečioje visuomenėje ir visose pasaulio šalyse. Senėjimas ir senėjimo problemos yra svarbi šiuolaikinės visuomenės tyrinėjimų dalis, užimanti ypatingą vietą daugelio išsivysčiusių Vakarų šalių gyvenime (Bogdanova, 2007).

Nemažai šalių jau atlieka įvairius tyrimus senėjimo klausimais. JAV senėjimo problemų socialinės, asmenybės ir suaugusiųjų raidos psichologijos komitetas rekomendavo nacionaliniam senėjimo institutui sukcentruoti savo tyrimus ties socialine, asmenybės ir gyvenimo trukmės (angl. *life-span*) psichologija tokioje srityje kaip stereotipų apie save ir kitus poveikis. Atliekant psichologinius tyrimus, komitetas taip pat rekomendavo išsiaiškinti, ar yra svarbūs tokie veiksniai kaip rasė, kultūra, etniškumas, lytis ir socioekonominė klasė (Cartensen, Hartel, 2006).

Šio darbo tyrimo tikslas yra išsiaiškinti, ar esama sąsajų tarp požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones ir individo asmenybinių ir psichosocialinių veiksmų.

1. ĮVADAS

1.1. Požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmonės samprata

1.1.1. Senėjimo samprata

Senėjimas yra natūralus, neišvengiamas, negrįžtamas ir būdingas visiems žmonėms procesas. Tai – laipsniškas, nuoseklus, bet netolygus fizinių požymių ir psichinių struktūrų kitimo procesas, prasidedantis jau nuo apvaisinimo proceso ir vykstantis iki pat mirties (Mockus ir Žukaitė, 2012). Senėjimas yra pamatinis bendros egzistencinės situacijos faktiškumo elementas, konkretizuotas ir individualizuotas kiekviename iš mūsų. Visi neišvengiamai senstame, būdami įtraukti į mūsų ikūnyto laikiškumo vyksmą (Fisher, 2010). Šis procesas paremtas kaupimo principu, tai reiškia, kad besikaupiančių pokyčių pasekmė yra nuolatinis fiziologinis regresas, kuris tuo pačiu metu sąlygoja pokyčių negrįžtamumą. Atžanga dažniausiai pasireiškia organizmo funkcijų nusilpimu, fiziologinių procesų sulėtėjimu, kognityvinių funkcijų sutrikimu. Tai yra pagrindinis senėjimo aspektas, turintis įtakos pagyvenusių žmonių, kaip asmenybių, savo amžiaus priėmimui, tiek formuojant pagyvenusių žmonių įvaizdį šiuolaikinėje visuomenėje (Bogdanova, 2007). Vykstantys organizmo pokyčiai dėl senėjimo veikia pati organizmą ir yra kompleksiški, tačiau jie nevyksta linijiniu būdu ir nuosekliai, – kiekvienas žmogus patiria juos įvairiai tiek laiko atžvilgiu, tiek jų intensyvumu (WHO, 2015), todėl senėjimo procesas vyksta ir jaučiamas skirtingai. Senėjimo aplinka apima ir fizinę, ir psichologinę erdves (Gustainienė, 2012). Senėjimas taip pat apibūdinamas kaip fizinis, psichologinis ir socialinis fenomenas (Mokhtari, Sheibani, 2016). Be biologinių praradimų, senėjimas dažnai susijęs ir su kitais svarbiais pokyčiais, tokiais kaip socialinių vaidmenų ir socialinės padėties pasikeitimas, būtinybė susitaikyti su artimųjų praradimais (Baltes, Freund & Li, 2005). Tikslai, motyvacijos prioritetai ir pomėgiai taip pat keičiasi (Carstensen, 2006). Žmogaus senėjimas yra daugialypis ir sudėtingas procesas, pasižymintis neišvengiamumu bei negrįžtamumu, apimantis tiek žmogaus organizmo biologinius pokyčius, tiek jo socialinius bei psichologinius pokyčius. Šį procesą kiekvienas žmogus išgyvena individualiai.

1.1.2. Pagyvenusio žmogaus samprata

Atliekant tyrimus, būtina įvardyti, kokio amžiaus žmogus laikytinas pagyvenusių, siekiant, kad pateikiamus klausimus respondentai suprastų vienodai. Moksle ir praktikoje labiausiai paplitę brandos ir senatvės riboženkliai standartai yra siejami su chronologiniu amžiumi (Mikulionienė, 2011). Jungtinių Tautų Organizacijos rekomenduojama senatvės riba – 60 metų ir vyresni

asmenys, o Pasaulio sveikatos organizacijos – 65 m. ir vyresni (Kanopienė, Mikulionienė, 2006). PSO 2012 metų leidinyje „Aktyvus senėjimas“ (angl. *Active aging*) pristatomi 27 šalių apklausos rezultatai: žmonių manymu, senatvė prasideda nuo 63,9 metų (nors skirtingose valstybėse šis amžius varijuoja nuo 57,7 m. Slovakijoje iki 70,4 m. Nyderlanduose). 2009 metais Amerikoje atlikto tyrimo duomenys patvirtina, kad požiūris į tai, koks žmogus laikomas pagyvenusiu, priklauso nuo respondento amžiaus. 18–29 metų respondentai pagyvenusiu laiko žmogų, kuriam yra daugiau nei 60 metų. Vidutinio amžiaus respondentai manė, kad pagyvenusiu laikomas žmogus, kuriam yra daugiau nei 65 metai, o respondentai, kuriems buvo 65 metai ir daugiau, nurodė, kad pagyvenęs žmogus – tai žmogus, kuriam daugiau nei 74 metai (Taylor ir kt., 2009). Stepukonis ir Svensson (2006) teigia, kad demografinė „pagyvenusio“ žmogaus ir „senatvės“ amžiaus riba periodiškai perkeliama į vėlesnį amžių dėl būtinybės mažinti didėjančią atotrūkį tarp dirbtinai nustatomos ir realios senėjimo amžiaus pradžios (Socialiniai tyrimai, 2017). Pagal LR valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo 21 straipsnį, senatvės pensijos amžius Lietuvoje yra 65 metai. Atsižvelgiant į Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) atliktus tyrimus bei galiojančius teisės aktus Lietuvoje, šiame darbe laikomasi nuostatos, kad pagyvenęs žmogus yra 65 ir daugiau metų.

1.1.3. Požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones sąvoka

Jau nuo pat mažens formuojasi žmogaus požiūris į senėjimą ir pagyvenusius žmones: kai kurie vaikai turi senelius, kiti mato senus žmones gatvėse, televizijoje, girdi apie juos iš pasakojimų, tėvų, aplinkinių pokalbių, stebi aplinkinių elgesį su pagyvenusiais žmonėmis. Vaikystėje, paauglystėje, jaunystėje retai susimąstoma apie tai, kad kada nors žmogus bus pavadintas senu. Laikui bėgant, žmogus pradeda įsisąmoninti, kad jis taip pat sensta ir vis arčiau tas laikas, kai jis bus priskirtas pagyvenusių žmonių grupei. Suvokimas, kad jis keičiasi, tampa kitoks, taip pat gali daryti įtaką asmeniniam požiūriui į senėjimą. Iš esmės aktuali žmogui senatvės kitybė jau gyvena jame, o jis (žmogus) jau yra Kitas sau, nes senėjimas neapsiriboja ir nėra būdingas kokiai nors vienai grupei, jis yra pamatinis žmogaus bendros egzistencinės situacijos faktiškumo elementas, esantis kiekviename iš mūsų (Fisher, 2010). Kitais žodžiais, anksčiau ar vėliau visi pasensime ir kada nors neišvengiamai pateksime į pagyvenusių asmenų grupę.

Nuo mūsų požiūrio į vienokį ar kitokį dalyką priklauso ir mūsų nuomonė bei elgesys šio dalyko atžvilgiu. Kas formuoja mūsų požiūrį? Veikiausiai tai nėra koks nors vienas veiksnys, nulemiantis mūsų nuomonę, tai – įvairių veiksnių sąveika. Pirmiausia, tai yra vidiniai ir išoriniai veiksniai, susiję vienas su kitu ir veikiantys vienas kitą. Nagrinėdamas žmonių elgesį, A. Bandura pasiūlė tarpusavio determinizmo (sąveikos) koncepciją, pagal kurią pripažįstama žmogaus,

aplinkos ir elgesio tarpusavio sąveika (Клонигер, 2003). Jo koncepcija gali būti panaudota apibūdinant požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones formavimąsi tiek individo, tiek visuomenės lygmeniu. Senėjimo vyksmas yra pavertimo Kitu ir tapimo Kitu vyksmas; paversdami Kitu senus žmones, save pačius paverčiame Kitu (Fisher, 2010). Kadangi pats požiūrio į senėjimą konstruktas yra sudėtingas ir dvilypis (kai suvokiamas kitų asmenų senėjimo procesas ir savo paties senėjimas), požiūris į senėjimą ir pagyvenusius žmones taip pat nėra vienareikšmis.

Lietuvių kalbos žodynas taip aiškina sąvoką „požiūris“ – atžvilgis, požiūris; pažiūra, nusistatymas, pozicija. Kaip sinonimas nurodomas žodis „nuomonė“. Šiame darbe požiūris į senėjimą ir pagyvenusius žmones nagrinėjamas kaip vieningas konstruktas, sujungiantis asmens nerimą dėl senėjimo ir nuostatas pagyvenusių asmenų atžvilgiu.

1.1.4. Visuomenės požiūris į senėjimą ir pagyvenusius žmones dvilypumas

Visuomenės požiūris į senėjimą ir pagyvenusius žmones nuo senų laikų pasižymi poliariškumu. Žodis „senas“ yra kildinamas iš indoeuropiečių kalbų ir reiškia „augimas, brendimas“, tačiau teigiama šio žodžio reikšmė kasdienio gyvenimo kontekste neretai įgyja neigiamos prasmės (Skaidra, 2010). Senatvės ne tik vengiama ir šalinamasi – daugeliu atžvilgių ji nutyliama. Ji yra tabu statusą turinti tema, visuomenės laikoma „gėdinga paslaptimi“, kurią gaubia „susitarimas viešai apie ją nekalbėti“ (Beauvoir, cit. iš Fisher, 2010). Dėmesys senėjimui buvo skiriamas jau nuo antikos laikų. Antikinėje literatūroje aptinkama tiek pozityvi, tiek negatyvi nuostata senėjimo ir senatvės atžvilgiu: pavyzdžiui, pirmajai atstovautų Ciceronas, antrajai – Juvenalis. Ciceronas herojaus Cato lūpomis gina senatvę, iškeldamas įgyjamos išminties svarbą ir pabrėždamas, kad senjorai vis dar turi atlikti tam tikrą vaidmenį valstybėje. Jis kviečia pripažinti pagyvenusių žmonių teigiamas savybes ir rodyti jiems atitinkamą pagarbą, kuri (tariamai) buvusi ankstesniais laikais ir kurios, deja, trūksta dabartyje. Ciceronas kalba, kad neprotingi žmonės savo trūkumus ir nusidėjimus nurašo senatvei (1974). Tačiau Juvenalis teigia, kad, net jei protas išsaugo savo galią, pagyvenęs vyras turi iškęsti nuožmią lemtį palaidoti savo mylimą žmoną ar vaiką, brolių ar seserį: „tokia yra ilgaamžiškumo kaina“ (Rapolienė, 2012). Toks prieštaringas požiūris lydėjo žmogų per visą jo gyvavimo istoriją iki šių dienų.

Šiuolaikinis visuomenės požiūris į senėjimą pasižymi tuo, kad jis, kaip ir senais laikais, yra nevienareikšmis, dažnai prieštaringas. Teigiama, kad pats senėjimas, viena vertus, tai teigiamas socialinis pokytis, nes medicinos pažanga ir kitos priežastys leidžia kontroliuoti mirtingumą, ilgina gyvenimo trukmę, gerina gyvenimo kokybę. Kita vertus, didėjanti pagyvenusių žmonių dalis verčia ne tik persvarstyti, bet ir reikalauja perorganizuoti pagrindinius gerovės valstybės

funkcionavimo mechanizmus (Stankunienė, 2010). Skirtingose kultūrose bei skirtingais laikotarpiais senatvė, buvimas senu yra interpretuojami, pristatomi bei išgyvenami skirtingai (Gergen, Gergen, 2003). Rapolienė (2012) teigia, kad tiek literatūroje, tiek filosofinėje tradicijoje pateikiamos dvi nuostatos apie senatvę: viena yra teigiama, paguodžiančioji, sumenkinančioji (nors priimančioji) neigiamas savybes, siejamas su senatve, kad išryškintų esamas ir potencialias teigiamas jos savybes, o kita – neigiama, griežtai analitinė, nuasmeninta ir objektyvi, vaizduojanti senatvės silpnumus ir nemalonus savybes. Senėjimo teorijos taip pat skirtingai vertina senėjimą. Vienos teorijos pabrėžia neigiamus, kitos priešingai – teigiamus senėjimo aspektus. Pirmuoju atveju pabrėžiami senatvėje patiriamas silpnėjimas, ligos, skurdas, vienišumas, poreikis globai ir slaugai, savarankiškumo praradimas. Tuo tarpu antrasis požiūris pabrėžia galimybę valdyti senėjimo procesą, o tai gali būti įvardijama kaip „sėkmingas senėjimas“ (Jankūnaitė, Naujanienė, 2012). Literatūroje pagyvenę žmonės kartais vaizduojami pozityviai kaip aktyvūs bendruomenės nariai, lojalūs, bendraujantys ir šilti. Kai kurie tyrimai patvirtina teigiamą požiūrį į pagyvenusius darbuotojus, pavyzdžiui, pagyvenę žmonės suvokiami kaip daugiau patikimi, lojalūs, pasiaukojantys nei jaunesni darbuotojai (Abrams et al., 2015, Lyons, 2009). Vis dėlto visuomenėje dominuoja negatyvus požiūris į senėjimą ir pagyvenusius žmones (Lyons, 2009, Cartensen, Hartel, 2006, Richeson, Shelton, 2006), nepaisant to, kad yra įtakingų faktų, kad pagyvenę žmonės įvairiais būdais įneša savo indėlį į visuomenės gyvenimą (Cook, 2011). Pavyzdžiui, pagyvenę žmonės stereotipiškai įsivaizduojami kaip turintys silpną sveikatą, nepatrauklūs, neseksualūs, turintys neigiamų asmenybinių bruožų, daugiau pamirštantys, mažiau gebantys išmokyti naują informaciją (Swift et al., 2017, Abrams et al., 2015). Taip pat neretai jie vaizduojami kaip nelaimingi, vieniši ir atskirti nuo bendruomenės. Tyrime, atliktame tarp socialinio darbo specialybės studentų, paaiškėjo studentų požiūris į tikėtiną darbą su pagyvenusiais žmonėmis ateityje: dauguma (40 %) respondentų nenori dirbti su pagyvenusiais žmonėmis ir, pasirinkę atsakymo alternatyvą „ne, tik ne su senais žmonėmis“, pakankamai aiškiai ir kategoriškai parodė savo nenorą dirbti su pagyvenusiais žmonėmis (Bogdanova, 2007). Kitame tyrime slaugos studentai turėjo teigiamą nuomonę apie pagyvenusius žmones, tačiau rodė žemą suinteresuotumą dirbti su jais (Rathnayake et al., 2015). Atliktuose tyrimuose nustatyta, kad žiniasklaidoje neretai pagyvensiems žmonėms priskiriamas tipinis vaidmuo, kuris susijęs su vaistų pardavimų ir medicininių paslaugų teikimu. Toks pagyvenusių žmonių vaizdinys yra šališkas ir prisideda formuojant nuostatas pagyvenusių asmenų atžvilgiu (Lassonde et al., 2012). Vakarų kultūra pervertina su senėjimu susijusius fizinius ir psichologinius pokyčius ir perteikia daugiausiai neigiamus senėjimo vaizdus. Pagyvenę žmonės stereotipizuojami kaip nekompetentingi keliose funkcinėse srityse. Šis neigiamas požiūris į senėjimą tiesiogiai ir netiesiogiai atspindi požiūrį į pagyvenusius žmones (Eibach, Mock, Courtney, 2010). Šiuolaikinis, beje, kaip ir senais laikais,

visuomenės požiūris į senėjimą ir pagyvenusius žmones skirtingas, tačiau dominuoja neigiamas požiūris.

Lietuvoje požiūris į gyventojų senėjimą ir pagyvenusius žmones taip pat yra nevienareikšmis ir prieštaringas: už „paradinės“, abstrakčios pagarbos senyvo amžiaus žmonėms galima aptikti tiek neišprusimą, skatinantį demografinių procesų dramatinį vystymą, tiek kai kurių gyventojų diskriminuojantį požiūrį į konkrečias pagyvenusių žmonių galimybes (Mikulionienė, 2003). Lietuvoje senatvė ir senėjimas neretai vis dar apibūdinamas ir įsivaizduojamas kaip gyvenimo periodas, kuriam būdingas silpnumas, ligos, neįgalumas, savarankiškumo praradimas, vienišumas, autoriteto netekimas, skurdas ir priklausomybė nuo kitų. Atlikto tyrimo duomenimis, socialinio darbo studentų nuomonė apie pagyvenusius žmones svyruoja nuo visiškai teigiamos ir pozityvios iki mažiau teigiamos arba netgi diskriminacinės (Bogdanova, 2007). Lietuvoje beveik pusė respondentų (45,7 proc.) jaunos ir senas suvokia „tik kaip atskirus žmones, o ne grupes visuomenėje“, t. y. nematomi nei bendruomeniniai žmonių tarpusavio ryšiai, nei kiti socialiniai saitai amžiaus pagrindu (Stepukonis ir kiti, 2015). Pagyvenę žmonės susiduria su neigiamu požiūriu į save, kartais jie netgi traktuojami kaip našta visuomenei. 2009 metų Eurobarometro tyrimas atskleidė, jog Lietuvos visuomenė pagrindine laiko diskriminaciją dėl amžiaus (59 %) ir negalios (50 %). Praėjus trejiems metams, 2012 m., tendencijos išliko panašios – dominuoja diskriminacija dėl amžiaus (59 %) ir negalios (45 %). Kiekybiniu požiūriu šie duomenys mažai skiriasi nuo bendro Europos Sąjungos konteksto: 2009 m. amžių nurodė 58 %, negalią – 50 % europiečių; 2012 m. – 45 % amžių, negalią – 46 % europiečių (Šumskienė, Jankauskaitė ir Levickaitė, 2014). Nacionaliniai ir tarpnacionaliniai tyrimai atskleidė, kad eidžizmas yra dažniausiai patiriama diskriminacijos forma Didžiojoje Britanijoje (Abrams et al., 2015). JAV apie 80 procentų respondentų vyresnių nei 60 metų patyrė diskriminaciją dėl amžiaus, Europos tyrėjai nustatė, kad eidžizmas yra dažniausiai pasitaikanti diskriminacijos rūšis, pirmaujanti tarp tokių diskriminacijų rūšių kaip pagal lytį, etniškumą, neįgalumą, religiją ar seksualinę orientaciją (Drury et al., 2016). Nepaisant to, kad diskriminacija dėl amžiaus Lietuvoje pripažįstama kaip svarbi socialinė problema, tačiau, lyginant su bendrais Europos šalių vertinimais, ji nelaikoma labai didele, turint omenyje visuomenės nuomonę. Kad tai didelė problema, nurodė tik 29 proc. apklaustųjų (Europos vidurkis – 44 proc.). Kitos šalys, kuriose diskriminacija dėl amžiaus nelaikoma aktuali problema, buvo: Turkija – 17 proc., Danija – 22 proc., Bulgarija – 26 proc., Kipras – 27 proc., Rusija ir Graikija – 34 proc. Tuo tarpu 68 proc. prancūzų, 64 proc. britų, 63 proc. rumunų diskriminaciją dėl amžiaus laiko labai ar gana didele problema (Stepukonis ir kiti, 2015). Kaip priešinga versija negatyviam senatvės matymui pastaruoju metu atsiranda atsvara – tai „aktyvios senatvės“ vaizdas, kuriame vyresnio amžiaus asmenys yra įsitraukę į įvairias jiems prasmingas veiklas, ar netgi šias veiklas organizuoja patys (Jankūnaitė, Naujanienė, 2012).

Visuomenės požiūrį į senatvę ir pagyvenusius žmonės atspindi faktas, kad diskriminacija dėl amžiaus pripažįstama daugelyje valstybių, tačiau ne visų valstybių gyventojai mano, kad tai didelė problema.

1.1.5. Požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones pasekmės

Žmogus, gyvendamas visuomenėje, nuolat susiduria su kitais žmonėmis. Jo bendravimo kokybė su kitais priklauso nuo jo nuomonės apie šiuos žmones. Susidarydami nuomonę apie kažkokius dalykus, žmonės dažnai vadovaujasi stereotipais. Stereotipas – tai apibendrintas įsitikinimas apie kokios nors socialinės grupės narius. Tokie įsitikinimai gali būti įsisąmoninti, jie dar vadinami eksPLICITINIAIS stereotipais, ir neįsisąmonintais, arba IMPLICITINIAIS stereotipais (Чалдини и др., 2016; Pavlovic, Puric, 2016). Dažniausiai vaizduojami kaip kognityvinės struktūros, susidedančios iš asmenybės bruožų, stereotipai taip pat atspindi fizines savybes, lūkesčius, nuostatas ir jausmus kitų grupių atžvilgiu (Kawakami et al., 2016). Dažno stereotipų naudojimo priežastis gali būti pastangų susivokti dideliame informacijos sraute ekonomija, be to, stereotipai padeda apsaugoti savo socialinę grupę, gauti visuotinį pritarimą, įtvirtinti socialinę ir socialinę identifikaciją (Чалдини и др., 2016; Lyons I., 2009). Tačiau kartais toks generalizavimas gali turėti neigiamą konotaciją. Tyrimai atskleidžia, kad beveik kiekvienas žmogus turi kokių nors neigiamų prietarų ir stereotipų, o mūsų jausmai ir įsitikinimai neretai verčia mus diskriminuoti kitus žmones (Чалдини и др., 2016). Stereotipai apie kitus žmones gali veikti tų kitų žmonių elgesį taip, kad jie pradės elgtis atitinkamai primestam stereotipui. Stereotipai nėra nekintantys įsitikinimai, jie gali turėti ir ilgalaikių, ir trumpalaikių pasekmių. Taip pat stereotipas gali veikti ir patį stereotipo nešiotą, pavyzdžiui, stereotipo aktyvavimas gali veikti žmogaus elgesį, kad jis atitiktų stereotipo nuostatas, nepaisant to, ar žmogus priklauso stereotipinei grupei (Cartensen, Hartel, 2006). Neretai žmonės susikuria savo nuomonę vadovaudamiesi visuomenėje egzistuojančiais stereotipais, – toks stereotipų perėmimas ir tapatinimas su savo nuomone, kuris gali vykti tiek sąmoningai, tiek nesąmoningai, turi poveikį demonstruojamam elgesiui ir elgesio objektui.

Dabartinius laikus galima laikyti pereinamuoju laikotarpiu tarp „jaunos“ ir „senos“ visuomenės, t. y. tokios visuomenės, kai daugumą jos narių sudaro pagyvenę žmonės, o likusieji turės jais rūpintis. Be abejo, negalima tvirtinti, kad visuomenė būtinai taps „sena“, – daugelis valstybių stengiasi išlaikyti „jauną“ visuomenę, naudodami įvairius metodus: skatina gimstamumą, imigraciją, ilgina pensinį amžių ir kt. Tačiau ambivalentinis požiūris į senėjimą ir pagyvenusius žmones visuomenėje egzistavo nuo senų laikų ir, tikėtina, išliks. Neigiamas šio požiūrio aspektas yra svarbus, nes senyvo amžiaus žmonės dažnai diskriminuojami būtent tik dėl jų amžiaus. Neigiamos išankstinės nuostatos dėl žmogaus amžiaus yra socialiai konstruojamos ir tik iš dalies

būna susijusios su tikruoju natūraliu fiziniu senėjimu. Vis dėlto tokios nuostatos daro didelę įtaką žmonių gyvenimui: jos gali paskatinti ne tik tiesiogiai diskriminuoti kitus žmones kasdieniame gyvenime – tos pačios neigiamos išankstinės nuostatos dėl žmogaus amžiaus, veikdamos įstatymų leidėjus, socialinės, užimtumo, švietimo, sveikatos apsaugos politikos rengėjus ir įgyvendintojus, gali būti įtvirtintos ir įstatymuose (Mikulionienė, 2008). Negatyvus požiūris į senėjimą skatina neigiamas išankstines nuostatas, o neigiamų stereotipų taikymas (priskiriant neigiamas savybes) vyresnio amžiaus žmonėms sukelia neigiamus jausmus (įtampą) bei veiksmus (diskriminaciją) jų atžvilgiu ir skatina diskriminaciją (Swift et al., 2017, Mokhtari, Sheibani, 2016). Klaidingi įsitikinimai veikia visuomenės gebėjimą panaudoti pagyvenusių žmonių resursus, todėl prarandamos galimybės, nes žmonės dažnai reaguoja į stereotipus (tiek kitų žmonių, tiek savo pačių), kurie gali apriboti pagyvenusių žmonių indėlį į visuomenę (Cartensen, Hartel, 2006).

Viena iš šiuolaikinių visuomenėje paplitusių tendencijų yra eidžizmas. Įvairių tyrimų duomenys patvirtina, kad šiuo metu dominuoja neigiamas požiūris į senatvę ir senyvo amžiaus žmones (Allan, Johnson ir Emerson, 2014). Eidžizmas yra sudėtingas konstruktas, kuris turi daug apibrėžimų. Robert Butler, pirmasis nacionalinio senėjimo instituto direktorius, apibrėžė eidžizmą kaip fanatizmo formą, panašiai kaip rasizmą ir seksizmą. Jis teigė, kad tai fanatizmas, nukreiptas prieš senus žmones (Lassonde et al., 2012). Eidžizmas taip pat apibrėžiamas kaip neaprepiamas konstruktas su daugeliu aspektų, sluoksnių ir tekstūrų, kurie veikia tiek požiūrį, tiek elgesį senų žmonių atžvilgiu (Ozkan, Bayoglu, 2011). Eidžizmas yra vienas iš labiausiai nusistovėjusių ir socialiai priimtinių išankstinių nusistatymų prieš pagyvenusius žmones. Nors senėjimas yra daugumos žmonių likimas, eidžizmas vis dar mažai tyrinėjamas „izmas“ psichologinėje literatūroje (Callan, Dawtry ir Olson, 2012). Eidžizmas, arba pagyvenusių žmonių diskriminacija, žymi klaidingų įsitikinimų pagrindu atsiradusį nuoseklų priešiško senatvei išgyvenimą ir demonstravimą (Navickas, Vaičiulienė, 2010). Eidžistai mano, kad senesnieji visuomenės nariai iš esmės skiriasi nuo jaunesniųjų, t. y. senieji yra blogesnės kokybės, palyginti su jaunaisiais. Eidžizmo idėjos randasi iš įsitikinimo, kad asmenybės bruožus ir elgesį lemia ne kas kita, o tik chronologinis amžius. Eidžizmo idėjoms išnykti neleidžia žmonėse glūdinti baimė pasenti, sirgti, prarasti fizines jėgas ir kūno grožį, pagaliau – baimė numirti. Manoma, kad eidžizmą sukelia ir palaiko 4 veiksniai:

- 1) visuomenės požiūris į jaunystę;
- 2) riboti kontaktai su senais žmonėmis;
- 3) žiniasklaida;
- 4) išmanymo stoka (Navickas, Vaičiulienė, 2010).

Tačiau kartu su neigiama diskriminacija egzistuoja ir „pozityvusis eidžizmas“. Dažniausiai tai apibrėžiama kaip nuostatos ir diskriminacija, kurie veikia pagyvenusią asmenų naudai. Pozityvus eidžizmas pasireiškia kaip lengvatos užimtumo srityje, mokesčių lengvatos, šeimos narių išnaudojimas ir nemokama medicinos priežiūra. Vis dėlto, nepaisant pozityviojo eidžizmo, negatyvus eidžizmas yra svaresnė socialinė problema (Ojala, Pietila, Noikander, 2016, WHO, 2015). Eidžizmas, kaip viena iš diskriminacijos rūšių, vyrauja šiuolaikinėje visuomenėje.

Konceptualus eidžizmo modelis yra trinaris. Terminą „eidžizmas“ (angl. *ageism*) 1969 m. sugalvojo JAV gerontologas Robertas Neilas Butleris (angl. *Robert Neil Butler*), apibūdindamas pagyvenusią žmonių diskriminaciją ir lygindamas ją su seksizmu bei rasizmu. Butleris apibrėžė eidžizmą kaip trijų susijusių elementų kombinaciją:

- išankstinis nusistatymas prieš pagyvenusius žmones, seną amžių ir senėjimą;
- diskriminacinis elgesys su pagyvenusiais žmonėmis;
- nustatytos taisyklės ir įstatymai, kurie įamžina stereotipus apie senus žmones (Low, Ang, 2011).

Kiti autoriai taip pat teigia, kad eidžizmo apibrėžimai apima tokias sąvokas kaip stereotipizavimas, išankstinis nusistatymas, tam tikros žmonių grupės diskriminavimas. Stereotipizavimas yra kognityvinis eidžizmo komponentas. Tai yra procesas, kai taikomos stereotipinės žinios ar kognityvinės struktūros, kurios saugo pagyvenusią žmonių lūkesčius. Išankstinis nusistatymas atspindi emocinį eidžizmo komponentą, kuris išreiškiamas per jausmus pagyvenusiems žmonėms. Diskriminacija yra elgesio eidžizmo komponentas, pasireiškiantis per veiksmus pagyvenusią žmonių atžvilgiu. Šie komponentai nepakeičia vienas kito, bet dažnai veikia vienas kitą (Lassonde et al., 2012). Eidžizmas apima kognityvinį, emocinį ir elgesio komponentus, kurie sąveikauja tarpusavyje tuo pačiu metu.

Neslonas (2007), tirdamas eidžizmą, padarė keletą išvadų:

- 1) egzistuoja išankstinės nuostatos dėl amžiaus ir jos yra daugiaveidės;
- 2) žmonės turi skirtingus, dažnai prieštaraujančius nusistatymus pagyvenusią žmonių atžvilgiu. Eidžizmas iš dalies susijęs su visuomenės požiūriu į mirtį (ar baime mirti), taip pat ir su poreikiu turėti mobilią darbo jėgą;
- 3) eidžizmas yra institucionalizuotas.

Dėmesys jaunystei, mobilumui, pokyčiams kartu su mirties baime Amerikos kultūroje sąlygoja tai, kad seni žmonės ir viskas, kas susiję su senėjimu, yra atskiriami. Radikaliausia eidžizmo apraiška

galima laikyti smurtą prieš senus žmones. Pagyvenę žmonės dažnai patiria netinkamą elgesį tų, kuriais pasitiki, o tai lemia galias ir ilgalaikes pasekmes (WHO, 2016). Žiaurus elgesys gali būti įvairių formų, įskaitant fizinį, seksualinį, psichologinį, emocinį smurtą, piktnaudžiavimą finansine padėtimi, palikimą be priežiūros, paniekinimą. Nustatyta, kad aukšto ir vidutinių pajamų lygio šalyse žiaurus elgesys su pagyvenusiais žmonėmis sudaro nuo 2,2 iki 14 procentų. Žiauraus elgesio su pagyvenusiais žmonėmis aukščiausios rizikos faktoriai yra priklausomybė (sunkus neįgalumas), psichiniai sutrikimai (depresija), žemos pajamos arba žemas socialinis ekonominis statusas, kognityviniai sutrikimai, socialinė izoliacija (WHO, 2016). Kaip eidžizmo pasekmę tyrėjai taip pat nurodo ir konfliktą tarp kartų (Abrams et al., 2015). Eidžizmas egzistuoja šiuolaikinėje visuomenėje, jo pasekmė – pagyvenusių žmonių atskyrimas, blogiausiu atveju – smurto prieš juos panaudojimas.

1.1.6. Požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones aiškinimosi reikšmė

Neigiamo požiūrio į senėjimo ir pagyvenusius žmones tyrinėjimas yra svarbus daugeliu aspektų. Erdman Palmore (2015), vienas pirmųjų pradėjęs tyrinėti eidžizmą kaip reiškinių, nurodo keletą priežasčių, kodėl mes turime susirūpinti eidžizmu. Pirmiausia dėl to, kad kiekvienas tampa pažeidžiamas. Skirtingai nuo rasizmo, seksizmo ir heteroseksizmo, kurių aukomis tampa smulkesnių subgrupių nariai, kiekvienas tampa pažeidžiamas dėl eidžizmo, jei jis gyvena pakankamai ilgai. Kitais žodžiais, visi mes galime tapti eidžizmo auka. Antra, sparčiai daugėjant vyresnio amžiaus žmonių, kyla grėsmė socialinės apsaugos ir medicininio aprūpinimo sistemų gyvybingumui, o tai gali skatinti kartų konfliktus. Trečia, eidžizmas, kaip ir rasizmas, seksizmas ir heteroseksizmas, yra civilinės teisės klausimas, todėl neturėtų būti toleruojamas visuotinės lygybės visuomenėje.

Kitas svarbus aspektas yra individo sveikata. Požiūrio į senėjimą ir sveikatos ryšys užfiksuotas tiek kokybiniais, tiek kiekybiniais tyrimais. Buvo nustatyta, kad teigiamas ar neigiamas požiūris į senėjimą, suvokiama diskriminacija turi skirtingą poveikį funkciniai sveikatai. Tyrimai taip pat atskleidė, kad nuostatos apie senėjimą prognozuoja mirštamumą dėl specifinių priežasčių, t. y. asmenys, teigiamai suvokiantys senėjimo procesą, tikėtina, turės mažiau problemų, susijusių su kvėpavimu, negu asmenys, neigiamai vertinantys senėjimą. Senėjimo savivokos ir pasitenkinimo gyvenimu, gyvenimo kokybės, vienatvės ir depresijos ryšys taip pat buvo užfiksuotas dokumentuose. Be to, individo elgesio lygmenyje senėjimo savivoka susijusi su sveikatą skatinančiu elgesiu bei sunkumų įveikimo strategija (Barker et al., 2007). Lemme (2003) taip pat atkreipia dėmesį, kad neigiamos emocijos atitinkamai veikia sveikatą. Ir priešingai – teigiamos nuostatos, tokios kaip optimizmas, viltis, jausmas, kad valdai situaciją, palaiko fizinę sveikatą ir

gerovę. Žmogaus požiūris į senėjimą, suvokiama diskriminacija jo atžvilgiu, senstant turi įtakos to žmogaus gyvenimo kokybei, fizinei ir psichologinei sveikatai (Avidor et al., 2016, Mokhtari, Sheibani, 2016, Rippon et al., 2014, Kotter-Grühn et al., 2009). Tiek eidžiizmas, tiek suvokiama diskriminacija mažina subjektyvią gerovę ir blogina sveiką senėjimą (Avidor et al., 2016. Gatz, Smyer, DiGilio, 2016, Abrams, Swift, 2012). Esama duomenų, kad teigiamas požiūris gali būti apsauga nuo sveikatos pablogėjimo vėlesniame gyvenime (Sargent-Cox KA et al., 2012). Žmonės, kurie turėjo sveikatos problemų ir kurie vis dėlto buvo optimistiškai nusiteikę, buvo geresnės fizinės sveikatos ir patyrė mažiau depresijos simptomų (Wurm & Benyamini, 2014). Įgyvendinant HALE projektą („Sveikas senėjimas: tęstinė Europos studija“), buvo nustatytas gyvenimo būdo veiksnių ir fizinės, psichologinės, pažintinės bei paties asmens suvokiamos sveikatos ir socialinio funkcionavimo tarpusavio ryšys; išaiškinta, kad kelių sveikos gyvensenos veiksnių taikymas mažina mirtingumo grėsmę (sveikas senėjimas). Atlikti tyrimai atskleidė, kad neigiamas požiūris į senėjimą susijęs su didesne mirtingumo rizika. Pakoregavus kitus rizikos veiksnius, tokius kaip demografiniai, fizinė sveikata, pažinimo funkcijos ir gerovė, šis santykis vis tiek išliko reikšmingas (Kerry et al., 2014). Neigiamas požiūris į senėjimą asocijuojasi su fizine negalia ir gali paveikti asmens sveikatos palaikymo strategijas, kurios yra svarbios siekiant išlaikyti sveiką gyvenimo būdą (Wurm et al., 2013, Cartensen, Hartel, 2006). Net keli tyrimai patvirtino, kad pagyvenę žmonės, kurie turėjo neigiamą požiūrį į senėjimą, pranešdavo apie blogesnę psichologinę gerovę ir turėjo daugiau sveikatos problemų (Bodner et al., 2015).

Senėjimas yra daugialypis procesas. Požiūris į šį reiškinį svarbus ne tik pačiam žmogui, tai yra kaip jis jaučiasi, galvodamas apie pagyvenusius žmones, kaip elgiasi su jais, kaip jaučiasi galvodamas apie savo neišvengiamą senėjimą, – požiūris į senėjimą tampa vis aktualesnis ir visai visuomenei (Mokhtari, Sheibani, 2016, Skaidra, 2010). Senėjimo pokyčiai, vykstantys kiekvieno žmogaus gyvenime, verčia į juos kreipti vis daugiau tiek paties žmogaus, tiek visuomenės dėmesio. Dėl šių procesų iškyla konfliktas tarp noro suderinti realias galimybes, siekiant daryti įtaką atskiriems žmogaus gyvenimo etapams (vaikystei, jaunystei, brandai, senatvei), ir subjektyvaus suvokimo, kas yra pilnavertis gyvenimas. Konfliktas sudaro prielaidas išryškėti procesams, kurie veikia globalinę verčių sistemą, saugančią ir įtvirtinančią kiekvieno individo egzistenciją, taip pat ir pagyvenusio žmogaus, bendrame visuomenės kontekste (Skaidra, 2010). Senėjimas visuomenės atžvilgiu sukelia įvairių socialinių ir ekonominių pasekmių, turi įtakos visoms valstybės sistemoms. Pavyzdžiui, ekonomikos sistemai tai darbo jėgos senėjimas, pajamų ir santaupų lygio kaita, naujų vartotojų elgsenos modelių sklaida; politikos sistemai – vyresnio amžiaus gyventojų dalyvavimas priimant sprendimus; socialinei apsaugai – draudimo ir paramos sistemų adaptavimas kintamiems poreikiams ir naujoms finansavimo galimybėms; žmogaus ekologijai – poreikius atitinkantys būstai, aplinka, gyvenvietės infrastruktūra (Šurkienė ir

kt., 2012). Šiandien senėjimas tampa ne tik atskiro individo, bet ir visos visuomenės realybe, makrolygiu veikianti valstybės vystymąsi, todėl diskriminacijos dėl amžiaus suvokimas ir supratimas yra svarbus, norint parengti tinkamą politiką ir veiksmingai nukreipti būsimas intervencijas (Rippon et al., 2014). Kadangi eidžizmas – ne tik socialinis, bet ir psichologinis fenomenas, tiksliau, jį galima vadinti psichosocialiniu reiškiniu, svarbu aiškintis ne tik socialines, bet ir psichologines (Levy and Macdonals, 2016, North, Fiske, 2012) eidžizmo priežastis, t. y. nustatyti, kokie asmenybės veiksniai gali sąlygoti eidžizmą. Apie tai kalba nemažai tyrėjų (Ozkan, Bayoglu, 2011), nepaisant ilgalaikių, conceptualių ir teoriškai rafinuotų diskusijų, kad eidžizmo reiškinys vis dar išlieka empiriškai nepakankamai ištirtas (Ojala, Pietila ir Nikander, 2016). Nepaisant problemos aktualumo, vis dar atlikta mažai tyrimų apie eidžizmą, palyginus su kitomis neigiamomis nuostatomis, tokiomis kaip seksizmas ir rasizmas (Oh et al., 2016). Kovojoant prieš eidžizmą, svarbu išsiaiškinti, kokie yra jo atsiradimo ir veikimo mechanizmai.

1.2. Požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmonės sąsajos su asmenybiniais ir psichosocialiniais veiksniais

1.2.1. Žmogaus – biopsichosocialinė būtybė

Nagrinėjant žmogaus požiūrį į senėjimą ir pagyvenusius žmones, laikomasi požiūrio, kad jo psichika ir elgesys atsiranda, vystosi ir funkcionuoja dėl biologinių, psichologinių priežasčių ir sąveikos su socialine aplinka. Šiuo metu vyrauja požiūris, kad žmogus yra biopsichosocialinė būtybė (Bagdonas, 2017, Kriščiūnas, 2015). Jo biologinė prigimtis – genetinis paveldas, perimtas iš jo tėvų, protėvių. Žmogus vystosi ir auga sąveikaudamas su aplinka. Genetinių ir aplinkos veiksnių įtaka skirtingų psichinių funkcijų žmogaus elgesio raidai esti skirtinga: pvz., protinius gebėjimus labiau veikia genetinės prielaidos (maždaug 70 proc.), o asmenybės bruožus ar elgesį – labiau gyvenimo aplinkybės (apie 50–60 proc.) (Bagdonas, 2017). Pagrindinės jo biopsichosocialinės funkcijos yra: orientuotis aplinkoje, laike, savyje, priimti ir perduoti informaciją, nepriklausomai egzistuoti ir tenkinti fiziologinius poreikius, judėti aplinkoje, matyti, girdėti, dirbti, būti ekonomiškai nepriklausomam, būti socialiai aktyviam, užsiimti prasminga (kūrybine) veikla, būti dvasingam (Kriščiūnas, 2015). Žmogaus biopsichosocialinių funkcijų realizavimas priklauso nuo daugybės veiksnių, visų pirma nuo aplinkos bei jo asmenybinių ir psichosocialinių veiksnių. Asmens psichologiniai ir socialiniai procesai dalyvauja formuojantis asmens nuostatoms (Abrams et al., 2015).

1.2.2. Asmenybinių veiksnių ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą sąsajos

Mokslininkai, tirdami žmonių asmenybes, pastebėjo, kad pasitaiko tam tikrų asmenybės bruožų dėsningumą, ir ilgamečių mokslinių tyrimų pagrindu išskyrė penkias esmines savybes (Matuliauskaitė ir kt., 2011). Tyrimais nustatyta, kad kognityvinis stilius yra susijęs su asmenybės bruožais ar tam tikru asmenybės tipu. Žmonių išankstiniai nusistatymai yra susiję su asmenybe arba asmenybiniais veiksniais (Abrams et al., 2015, Ekehammar, Akrami, 2007). Atliekant daugumą tyrimų, naudotas Didžiojo penketo (angl. *Big Five*) asmenybės bruožų modelis, kuriame išskiriami penki pagrindiniai asmens bruožai, turintys įtakos žmogaus elgsenai, pasirinkimams ir santykiams su aplinkiniais (Kratavičienė, 2014). Šis modelis šiuo metu yra viena iš vyraujančių paradigmų, jis taip pat plačiai taikomas ir Lietuvoje (Bukšnytė-Marmienė ir kt., 2012). Šiam modeliui tyrinėti sukurtas NEO PI-R klausimynas. Tyrimais nustatyta, kad lietuviškoji NEO PI-R versija gali būti naudojama mokslinio tyrimo tikslams (Žukauskienė, 2006). Žukauskienė (2006) pristato tokius NEO-PI R vertinamų asmenybės bruožų apibūdinimus: neurotizmas rodo asmens tendenciją patirti tokius jausmus – baimę, liūdesį, nepasitenkinimą, pyktį, kaltę, pasišlykštėjimą ir pan.; ekstravertai yra socialūs, aktyvūs, optimistiški; atvirumo naujam patyrimui elementams būdinga laki vaizduotė, dėmesys vidiniams išgyvenimams, estetinis jautrumas, intelektualinių žinių troškimas, domėjimasis vidiniu ir išoriniu pasauliais; sutarumas siejamas su altruistiškumu, kito užjautimu ir supratimu, pastangomis padėti kitiems; sąmoningumu (psichodinaminėje teorijoje) laikomas impulsų valdymas. Ši dimensija apima ir planavimo, organizavimo, užduočių išsikėlimo ir kitus procesus bei pasiekimų poreikį. Žemą sąmoningumo lygmenį turintys žmonės mažiau vadovaujasi moraliniais principais, yra linkę veikti ieškodami tik naudos sau. Atliktų tyrimų rezultatai patvirtino, kad atvirumas patirčiai ir sutariamumas parodė gana stiprų ryšį su apibendrintomis išankstinėmis nuostatomis (Ekehammar, Akrami, 2007). Didžiojo penketo asmenybės bruožai apibūdina žmogų, gali parodyti jo polinkį į vienokius ar kitokius jausmus, jo elgesio galimas tendencijas bendraujant su kitais žmonėmis.

Sąsajos tarp asmenybinių veiksnių ir požiūrio į pagyvenusius žmones bei senėjimą tiriamos jau seniai. Tyrimų rezultatai gan skirtingi: nuo tvirtinimo, kad asmenybės bruožai aiškiai susiję su požiūriu į pagyvenusius žmones (Pavlovic, Puric, 2016, Mansfield-Green, 2015, Allan et al., 2014, Katz, 1990), iki rezultatų, kurie neparodė jokio reikšmingo ryšio (Mokhtari, Sheibani, 2016 Bergh ir kiti (2012), atlikdami tyrimų analizę, nustatė, kad eksPLICITINIAI stereotipai yra susiję su kai kuriais asmenybės bruožais, o IMPLICITINIAI stereotipai nėra susiję su asmenybės bruožais. Jų (Bergh ir kiti, 2012) atliktas tyrimas patvirtino, kad asmenybei tenka didesnis vaidmuo, kai aiškinami eksPLICITINIAI, o ne IMPLICITINIAI stereotipai. Buvo nustatyta, kad teigiamas požiūris į pagyvenusius žmones susijęs su tokiais asmenybės bruožais kaip žemas nerimo lygis, jautrumas,

intuicija ir intelektualiniai gebėjimai (Katz, 1990). Nerimas dėl senėjimo teigiamai koreliuoja su tokiais asmenybės bruožais kaip neurotizmas ir neigiamai koreliuoja su sutarumu, ekstraversija ir sąžiningumu. Tačiau tyrėjai pažymi: nors asmenybės ir senėjimo nerimo ryšys buvo tiriamas, asmenybės bruožų įtaka neigiamam požiūriui pagyvenusių asmenų atžvilgiu nebuvo tirta. Eidžizmas ir nerimas dėl senėjimo kartu neigiamai koreliuoja su ekstraversija, sutarumu, sąžiningumu, eidžizmas neigiamai koreliuoja su atvirumu (Allan, James ir Emerson, 2014). 2003 metais atliktas tyrimas tarp 144 asmenų nuo 19 iki 25 metų patvirtino, kad nerimas dėl senėjimo reikšmingai susijęs su visomis NEO (tyrime buvo naudojamas NEO FFI klausimynas) dimensijomis, įtraukiant atvirumą patirčiai. Individo neurotizmas ir sutarumas buvo susiję su nerimu dėl senėjimo. Aukšti neurotizmo ir žemi sutarumo balai siejosi su didesniu nerimu dėl senėjimo. Asmenys su žemais sąžiningumo ir ekstraversijos balais parodė didesnę nerimą dėl senėjimo (Harris, Dollinger, 2003). Atlikus tyrimą tarp jaunų ir senų vokiečių, buvo nustatyta, kad tokie asmenybės bruožai kaip sutarumas ir ekstraversija buvo susiję su eidžizmu, t. y. kuo aukštesni sutarumo ir ekstraversijos balai, tuo mažesni eidžizmo balai. Tarp atvirumo ir eidžizmo nebuvo nustatyta reikšmingo ryšio (Gluth et al., 2010). Pavlovic ir Puric (2016), atlikę tyrimą, nustatė, kad žemesni sutarumo rodikliai susiję su didesne implicitinių neigiamų nuostatų pagyvenusių žmonių atžvilgiu galimybe. Kitas tyrimas nagrinėjo 7–80 metų asmenų Irane požiūrio į senėjimą ir asmenybinių charakteristikų ryšį (Mokhtari, Sheibani, 2016). Rezultatai patvirtino, kad ryšys tarp asmenybinių veiksnių ir požiūrio į senėjimą nėra reikšmingas. Atlikti tyrimai leidžia daryti išvadą, kad vienareikšmiško atsakymo į tai, ar asmenybės bruožai susiję su požiūriu į senėjimą ir pagyvenusius žmones, nėra, taip pat negalima išskirti atskirų bruožų ir teigti, kad jie susiję ar nesusiję su individo požiūriu į senėjimą ir pagyvenusius žmones.

1.2.3. Lyties ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą sąsajos

Teigiama, kad lytis gali būti faktorius, darantis įtaką žmonių suvokimui (Taylor ir kt., 2009). Atlikti tyrimai patvirtina, kad asmens lytis susijusi su pagyvenusių žmonių suvokimu (Imogen ir kt., 2009, Richeson, Shelton, 2006). Daug tyrimų rezultatų įrodė, kad vyrai mažiau palankūs ir mažiau teigiamai nusistatę pagyvenusių žmonių atžvilgiu nei moterys (Lee et al., 2015, Allan, James ir Emerson, 2014, Stahl and Metzger, 2013, Allana Johnson, 2009, cit. iš Lyons, 2009, Bernardini Zambini et al., 2008; Bodner et Lazar, 2008; Cherry et al., 2008; Aasved, Long, 2006). Tai reiškia, kad moterys mažiau negatyviai suvokia pagyvenusius žmones (Smith et al., 2016). Tačiau yra tyrimų, kurie nepatvirtina reikšmingo skirtumo tarp lyčių, kalbant apie pagyvenusių žmonių suvokimą (Drury et al., 2016), arba vienoje kultūroje lyties faktorius yra svarbus, o kitose – ne. Pavyzdžiui, tyrėjai pažymėjo, kad arabų moterys daugiau nerimauja dėl

senėjimo nei vyrai, tuo tarpu tokių lyčių požiūrio skirtumų tarp žydų nebuvo (Bergman, Bodner ir Cohen-Fridel, 2013). Atliktas tyrimas atskleidė, kad vyrai neapsaugoti nuo eidžizmo demonstravimo, tačiau patirtis ir eidžizmo interpretacija priklauso nuo klausimo konteksto, veiksmai ir išsireiškimai, kurie suprantami kaip diskriminaciniai viename kontekste, kitame taip nesuvokiami, šeimos kontekste pozityvus eidžizmas suvokiamas kaip natūralūs santykiai tarp kartų (Ojala, Pietila, Nikander, 2016). Tyrimų duomenys įrodė, kad vyrų požiūris į pagyvenusius žmones yra labiau neigiamas, tačiau požiūrio interpretacijai reikšmės turi kontekstas.

1.2.4. Amžiaus ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą sąsajos

Teigiama, kad amžius gali būti faktorius, turintis įtakos žmonių suvokimui (Taylor ir kt., 2009). Amžius, kaip dažnai manoma, daro įtaką suvokiant pagyvenusius žmones ir senėjimą. Tyrimai parodo, kad senesni žmonės pozityviau vertina senėjimą nei jaunesni (Lee et al., 2015, Imogen ir kt., 2009, Lyons ir kt., 2009, Barrett, Robbins, 2008). Tai leidžia daryti prielaidą, kad jaunesni linkę daugiau demonstruoti eidžizmą. Šią prielaidą patvirtina atliktų tyrimų duomenys (Stahl and Metzger, 2013, Bodner, Lazar, 2008), tačiau kitų tyrimų rezultatai yra priešingi, t. y. jaunesni žmonės demonstravo teigiamą požiūrį į pagyvenusius žmones arba amžius nebuvo reikšmingas veiksnys (Drury et al., 2016, John, 2013). John (2013) atlikto tyrimo gauti duomenys nepatvirtino hipotezės, kad to paties amžiaus asmenys savo paties amžiaus atstovus vertins pozityviai, o vyresnius – negatyviai. Rezultatai parodė didžiausią neigiamą nusistatymą vyresnio amžiaus žmonių atžvilgiu jaunesnėje grupėje.

Amžius reprezentuoja sukaupią patirtį, susijusią su senėjimu, kuri nuramina asmens baimę tapti senu (Barrett, Robbins, 2008). Pavyzdžiui, 2004 metais Rossi atliktas tyrimas atskleidė, kad jaunesnės kaip 40 metų moterys daugiau nerimavo dėl savo vaisingumo nei vyresnės.

Nuo amžiaus priklauso ir pagyvenusių žmonių suvokimas. 2009 metais JAV atlikto tyrimo duomenimis, respondentų amžius turėjo įtakos atsakant į klausimą, nuo kada prasideda senatvė. 18–29 metų respondentai pažymėjo, kad asmuo tampa senas, kai jam yra daugiau nei 60 metų, vidutinio amžiaus respondentai atsakė, kad nuo 70 metų, o respondentai, kuriems buvo daugiau nei 65 metai, atsakė, kad žmogus nėra senas iki 74 metų (PewResearchCenter, 2009). Taip pat skirtingai atsakyta prašant nurodyti seniems žmonėms būdingus požymius. 63 procentai 18–29 metų respondentų nurodė, kad asmuo yra senas, kai jis dažnai pamiršta pažįstamų vardus. Tuo tarpu tik 48 procentai 30–49 metų respondentų mąsto panašiai, 45 proc. 50–64 metų ir 47 proc. vyresnių kaip 65 metai nurodė šį požymį. 51 proc. 18–29 metų amžiaus asmenų nurodė, kad asmuo laikomas senu, kai turi šlapimo pūslės problemų, ir tik 38 proc. kitų amžių grupių

respondentų nurodė šį požymį. 46 proc. jaunų respondentų (18–29 m.) seno žmogaus požymį nurodė negebėjimą ilgai būti seksualiai aktyviam, tik apie 30 proc. kitų amžiaus grupių respondentų nurodė šį požymį. Išėjimas į pensiją 44 proc. jauniems apklaustiesiems atrodo seno žmogaus požymis, tuo tarpu taip pat mano 23 proc. 30–49 m. apklaustųjų, 13 proc. 50–64-mečių ir tik 10 proc. vyresnių nei 65 metai. Senas žmogus yra tas, kuris turi proanūkių, – taip mano 29 proc. 18–29 m. apklaustųjų, 12 proc. 30–49-mečių, 10 proc. 50–64-mečių ir 9 proc. vyresnių nei 65 metai. Panašias išvadas gavo ir tyrėjai iš Didžiosios Britanijos, atlikę longitudinalinius senėjimo stebėjimus (Abrams et al., 2015).

Atlikti tyrimai patvirtino, kad fenomenologinė patirtis, susijusi su senėjimu, gali veikti suvokiant savo subjektyvų amžių, o subjektyvaus amžiaus variacijos gali veikti senėjimo stereotipus. Dažnai sakoma, kad žmogui tiek metų, kiek jis jaučia. Pagal šią liaudies išmintį atliktas tyrimas atskleidė, kad amžius, kurį jaučia žmogus, turi įtakos suvokiant stereotipus, susijusius su senėjimu. Tyrėjai padarė išvadą, kad senėjančių suaugusiųjų savivertė ir nuostatos daugiau veikiamos stereotipų, susijusių su senėjimu, jeigu jie priversti jaustis senesni. Taigi, skirtumas tarp chronologinio ir subjektyvaus amžiaus tarp vidutinių ir vyresnių suaugusiųjų gali turėti įtakos suvokiant senėjimo stereotipus (Eibach, Mock, Courtney, 2010).

Individo amžius – veiksnys, darantis įtaką požiūriui į senėjimą ir pagyvenusius žmones. Didžioji dalis tyrimų patvirtino, kad jaunesni asmenys linkę demonstruoti daugiau neigiamą požiūrį į senėjimą ir pagyvenusius žmones. Priklausomai nuo žmogaus amžiaus, skiriasi ir senų žmonių suvokimas.

1.2.5. Empatijos ir dėkingumo bei požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą sąsajos

Dabartinis lietuvių kalbos žodynas žodį „dėkingas“ nusako kaip reiškiantį ar jaučiantį padėką. Dėkingumo sąvoką vienareikšmiškai apibrėžti nelengva. Dėkingumas yra apibrėžiamas tiek kaip emocija, požiūris, tiek kaip moralinė ar asmeninė savybė, bruožas ar įprotis (Savickaitė, 2015). Tai savitas ir unikalus psichologinis konstruktas, susijęs su emocija, socialine bei dvasine patirtimi. Tai psichologiškai savita patirtis, rodanti, kaip žmonės tvarko savo moralinį ir tarpasmeninį gyvenimą. Tai moralinis jausmas, tipiškas atsakas į patirtą geradarybę ir dosnumą, atliekantis moralinio barometro, motyvo ir stiprintojo funkcijas. Teigiama, kad dėkingumas yra savita psichologinė sąvoka, vartojama žmonių patirčiai nusakyti, tvarkant savo paties moralinį ir tarpasmeninį gyvenimą, be to, dėkingumas yra moralinis jausmas, tipiškas atsakas į patirtą geradarybę ir dosnumą, atliekantis moralinio barometro, motyvo ir stiprintojo funkcijas (Butkienė, Guzaitytė, 2009). Dėkingumas stipriai koreliuoja su įvairiais subjektyvios gerovės aspektais bei

pasitenkinimu gyvenimu (Wood et al., 2008, 2009) ir skatina prosocialų elgesį (Savickaitė, 2015). Taip pat dėkingumas siejasi su asmenybės bruožais: tiek aukštesniu – sutarimu, tiek žemesniu – narcisizmu, tiek su žmonių gerove ir dvasingumu. Žmogaus dėkingumas didėja su amžiumi: skiriasi skirtingo amžiaus respondentų dėkingumo kategorijos (Butkienė, Guzaitytė, 2009). Dėkingumas – asmens savybė, svarbi tarpasmeniniame bendravime.

Empatija (gr. *empathia* – stipri aistra, įsijautimas) yra gebėjimas įsijausti į kito padėtį, emociinę būseną, skaityti kito jausmus, altruizmo pagrindas. Empatija susijusi su savivoka, savo jausmų pažinimu, vėliau savistabos rezultatus pritaikant bendravime su kitais (Gudonis, Masiokienė, 2008). Daugelio autorių nuomone, empatija yra vienas stipriausių prosocialaus elgesio prognostinių veiksnių, pagrindinė socialinę raidą apibrėžianti sąvoka, visaverčio žmogaus esmė (Pukinskaitė, 2006). Empatiją galima apibūdinti kaip gebėjimą įeiti į kito žmogaus pasaulį ir suprasti jo išgyvenimus, mokėjimas matyti vidinę ir išorinę tikrovę to asmens akimis. Tai kito priėmimas, nekeliant jokių sąlygų, atsisakant bet kokių nuosavybės teisių į tą asmenį. Empatija – svarbus žmonių, kurių darbas susijęs su pagalba kitiems, asmenybės ypatumas (Gudonis, Masiokienė, 2008). Apibrėždami empatiją, psichologai nurodo, kad ji yra įsijautimas į kito asmens emociinę būseną ir tos būsenos supratimas. Tai tarsi emocinis atsakas į kitų asmenų patirtį (Wied, Goudena, Matthys, 2005). Kitais žodžiais, empatija – gebėjimas suprasti ir patirti kitų emocinius pranešimus (Huhnel, 2014). Empatija, kaip asmens savybė, yra svarbi komunikacijos ir ryšio tarp žmonių priemonė.

Dėkingumas ir empatija susiję su požiūriu į pagyvenusius žmones ir senėjimą. 2013 metais atlikto tyrimo tikslas buvo ištirti individualių skirtumų kintamųjų vaidmenį, aiškinant pagyvenusių žmonių diskriminaciją tarp bakalauro studentų. Buvo apklausti 392 studentai, vidutinis amžius – 19,36 metų. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad eidžizmas ir nerimas dėl senėjimo neigiamai koreliuoja su dėkingumu, empatija ir situacijos matymu iš kitų žmonių perspektyvos (Allan, James ir Emerson, 2014). Taip pat nustatytas neigiamas ryšys tarp empatijos ir agresijos bei smurto (Mehrabian, 1997). Moksliniai tyrimai suaugusiųjų populiacijoje patvirtina, kad dėkingumas yra stipriai susijęs su sveiku psichologiniu bei socialiniu funkcionavimu, nes jis padeda žmonėms atkreipti dėmesį į pozityvias gyvenimo patirtis bei aspektus, pasidžiaugti jais, o neigiamus įvykius padeda interpretuoti kaip pamokančius, – visa tai palengvina gyvenimo priėmimą, kad ir koks jis būtų (Emmons & McCullough, 2004). Tyrimų rezultatai patvirtina, kad empatiškai ir dėkingi žmonės mažiau nerimauja dėl senėjimo ir nėra neigiamai nusiteikę prieš pagyvenusius žmones.

1.2.6 Nerimo dėl senėjimo ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą sąsajos

Nerimas dėl senėjimo yra susijęs su eidžizmu. Nerimas dėl senėjimo apibrėžiamas kaip susirūpinimas ir nuojauta nenumatytų nepalankių fizinių, psichinių ir asmeninių nuostolių senėjimo procese (Lasher, Faulkender, 1993). Dažnai nerimas dėl senėjimo turi sąsajų su eidžizmu (Bodner et al., 2015). Nors tyrimų, atskleidžiančių sąsajas tarp nerimo dėl senėjimo ir eidžizmo, nėra daug, atliktų tyrimų rezultatai patvirtina, kad asmenys, labiau nerimaujantys dėl senėjimo, reiškė daugiau neigiamo požiūrio į asmenis, kuriems per 70 metų (Bodner et al., 2015, Allan, James ir Emerson, 2014). Bodner ir kiti (2015), tiriantys sąsajas tarp nerimo dėl mirties, senėjimo ir eidžizmo, nustatė, kad kai nerimas dėl mirties buvo mažas, nerimas dėl senėjimo buvo teigiamai susijęs su eidžizmu, tačiau kai nerimas dėl senėjimo buvo mažas, mirties nerimas buvo teigiamai susijęs su eidžizmu. Sąveika tarp abiejų nerimų ir eidžizmo išliko reikšminga net ir po to, kai buvo kontroliuojama daugybė charakteristikų ir fizinės sveikatos priemonių.

1.2.7 Socialinių veiksnių ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą sąsajos

Amžiaus ir senėjimo suvokimas iš dalies priklauso nuo socialinio konteksto (Swift et al., 2017). Teigiama, kad kontakto su senais žmonėmis dažnumas ir tipas gali būti faktoriai, kurie daro įtaką žmonių suvokimui (Taylor ir kt., 2009). Literatūroje nurodoma (Lichtensteins et al., 2005, cit. iš Lyons ir kt., 2009), kad suvokimui didelę reikšmę turi asmeninė patirtis, todėl pagyvenusių žmonių suvokimą gali keisti įgyjama patirtis. Tyrimai patvirtino, kad bendravimas su sveikais pagyvenusiais žmonėmis suteikia daugiau pozityvumo jų atžvilgiu ir padeda įgyti daugiau žinių apie senėjimą. Lyons ir kt. (2009), išstudijavę atliktus tyrimus, nustatė, kad kontaktai tarp pagyvenusių ir jaunų žmonių grupių suteikia galimybę asmenims mokytis apie sveiką senėjimą, keisti stereotipus ir įžvelgti ne tik neigiamus, bet ir teigiamus senesnių žmonių dalykus. Kai kurie tyrėjai aptiko, kad senėjimo suvokimas susijęs su pagyvenusių žmonių kontaktų dažnumu. 2016 metais Drury ir kiti atliko tyrimą, kuriame dalyvavo 17–25 metų studentai. Nustatyta, kad kontakto kokybė (Abrams et al., 2015) ir apimtis teigiamai koreliuoja su jaunų žmonių požiūriu į pagyvenusius žmones, tuo tarpu kontaktų dažnumas su požiūriu į pagyvenusius žmones nekoreliuoja (Drury et al., 2016).

Reikšmingas ir šeimos kontekstas. Šeimos nariai ar emociškai artimi žmonės suvokiami kaip pozityvi išimtis tarp neigiamai suvokiamų pagyvenusių žmonių (Ojala, Pietila, Noikander, 2016). Buvo nustatyti reikšmingi požiūrio į pagyvenusius žmones skirtumai tarp studentų, kurie gyvena ir negyvena su senyvo amžiaus žmonėmis. Gyvenimas su tokiais žmonėmis teigiamai veikia požiūrį į pagyvenusius žmones (Rathnayake et al., 2015). Tačiau pasitaiko ir tyrimų, nagrinėjančių, ar yra

sąsają tarp eidžizmo ir kontaktų su pagyvenusiais žmonėmis skaičiumi. Rezultatai nevienareikšmiai: vieni tyrėjai neaptiko jokio ryšio tarp kontaktų su pagyvenusiais žmonėmis kiekio ir požiūrio į eidžizmą, o kiti tyrėjai tvirtina, kad didesnis kontaktų skaičius susijęs su pozityvesniu požiūriu į pagyvenusius žmones (Allan, James ir Emerson, 2014). Tyrimų rezultatai atskleidžia, kad kontaktas su pagyvenusiais žmonėmis gali reikšmingi veikti požiūrį į juos ir senėjimą, tačiau kad tai būna visais atvejais, teigti negalima.

Aukštesnis socioekonominis statusas nusako žemesnį nerimą dėl senėjimo. Greičiausiai tai susiję su tuo, kad turimi resursai suteikia daugiau galimybių susitaikyti su pokyčiais, atsirandančiais dėl senėjimo, tokiais kaip sveikatos blogėjimas ir pajamų sumažėjimas dėl išėjimo į pensiją arba našlystės (Barrett, Robbins, 2008). Paauglių socioekonominis statusas taip pat buvo reikšmingas vertinant požiūrį į pagyvenusius žmones: paaugliai su aukštesniu socioekonominiu statusu turėjo mažiau negatyvių stereotipų pagyvenusių žmonių atžvilgiu (John, 2013). Galima teigti, kad socioekonominis statusas susijęs su požiūriu į senus žmones ir senėjimą: kuo geriau gyvena žmogus, tuo mažiau nerimauja dėl senėjimo ir turi mažiau neigiamų pažiūrų senų žmonių atžvilgiu.

Tyrimai patvirtina, kad labiau išsilavinę asmenys linkę atsiriboti nuo amžiaus stereotipų savo atžvilgiu, bet taiko juos kitiems. Jie mano, kad senatvė prasideda vėliau ir pozityviau vertina vyresnius nei 70 metų žmones, tačiau jie mano, kad vyresni nei 70 metų žmonės turi žemesnę padėtį, pagyvenę asmenys laikomi sveikatos priežiūros sistemos našta, yra mažiau draugiški ir mažiau kompetentingi (Abrams et al., 2015).

Nepavyko aptikti daugiau tyrimų, nagrinėjančių sąsajas tarp požiūrio į pagyvenusius žmones ir nerimo dėl senėjimo ir tikėjimo, turimo vaikų skaičiaus, šeiminės padėties, išsilavinimo ir kitų socialinių rodiklių.

Išnagrinėjus literatūrą, galima daryti išvadą, kad visuomenės požiūriui į senėjimą ir senus žmones tiek Lietuvoje, tiek kitose šalyse būdingas dvilypumas: nuo „sėkmingo“ senėjimo iki eidžizmo. Eidžizmas yra vienas iš labiausiai nusistovėjusių ir socialiai priimtinių išankstinių nusistatymų prieš pagyvenusius žmones. Eidžizmo pasekmės svarbios ne tik individo (neigiamos nuostatos pagyvenusių asmenų atžvilgiu neigiamai veikia jų fizinę ir psichologinę sveikatą), bet visos visuomenės (pagyvenusių žmonių separacija, kartų konfliktai) ir valstybės lygmeniu (sveikatos, socialinės sistemos adaptavimas vis didėjančiam pagyvenusių asmenų skaičiui). Todėl svarbu aiškintis neigiamų nusistatymų pagyvenusių asmenų atžvilgiu priežastis. Išankstiniai nusistatymai, stereotipai yra kognityvinės struktūros, susidedančios iš asmenybės bruožų, jų

formavimuisi taip pat svarbūs aplinkos veiksniai. Teorijoje išskiriami penki pagrindiniai asmens bruožai, turintys įtakos žmogaus elgsenai, pasirinkimams ir santykiams su aplinkiniais žmonėmis. Atlikti tyrimai patvirtina įvairius rezultatus: kai kurie tyrėjai nustatė, kad asmenybės bruožai yra susiję su asmens požiūriu į senėjimą ir pagyvenusius žmones, kiti tokio ryšio nenustatė. Lytis ir amžius daro įtaką žmonių suvokimui. Tyrimų rezultatai nevienareikšmiai: vieni autoriai nustatė, kad vyrai mažiau palankiai nusistatę pagyvenusių žmonių atžvilgiu, kituose tyrimuose skirtumų tarp lyčių, suvokiant pagyvenusius žmones, nebuvo. Klausimas apie amžiaus sąsajas su požiūriu į pagyvenusius žmones taip pat lieka atviras. Nedaug tyrimų atlikta vertinant dėkingumo, empatijos ir požiūrio į pagyvenusius žmones sąsajas. Atlikti tyrimai atskleidžia, kad empatiškai ir dėkingumą jaučiantys žmonės mažiau nerimauja dėl senėjimo ir nėra neigiamai nusiteikę prieš pagyvenusius žmones. Negausių tyrimų rezultatai patvirtina, kad nerimas dėl senėjimo susijęs su eidžizmu. Analizuojant paaiškėjo, kad tokie socialiniai veiksniai kaip kontaktas su pagyvenusiais žmonėmis, socioekonominis statusas, išsilavinimas taip pat susiję su požiūriu į senėjimą ir pagyvenusius žmones. Deja, tokių tyrimų yra labai mažai, kad būtų galima užtikrintai teigti tokį ryšį ir jo kryptį.

1.3. Tyrimo tikslas, klausimai

Tyrimo tikslas – nustatyti požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones sąsajas su asmenybiniais ir psichosocialiniais veiksniais.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) nustatyti sąsajas tarp asmenybinių veiksnių („didžiojo penketo“ asmens bruožai) ir asmens požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones;
- 2) nustatyti sąsajas tarp psichosocialinių veiksnių (dėkingumas, empatija) ir asmens požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones;
- 3) nustatyti sąsajas tarp demografinių ir socialinių rodiklių ir asmens požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones;
- 4) palyginti vyrų ir moterų požiūrį į senėjimą ir pagyvenusius žmones;
- 5) palyginti skirtingų amžiaus grupių požiūrį į senėjimą ir pagyvenusius žmones;
- 6) pagal požiūrį į senėjimą ir pagyvenusius žmones ir psichosocialinius veiksnius išskirti respondentų grupes ir trumpai jas apibūdinti.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimas vyko 2016 m. rugpjūčio – 2017 m. sausio mėn. Tyrime dalyvavo 186 Vilniaus miesto ir Vilniaus rajono gyventojai, kurių amžius – nuo 18 iki 76 metų ($M = 39,49$ metų, $SD = 10,92$ metų). Tyrime dalyvavo 50 vyrų ir 136 moterys. Atranka – netikimybinė patogioji, kriterijus – lengvai pasiekiami dalyviai, jų noras. Visų tiriamųjų imties charakteristika pagal išsilavinimą, užimtumą, šeiminę ir finansinę padėtį, vaikų skaičių ir tikėjimą pateikta 1 lentelėje (priedas Nr. 2).

2.2. Tyrimo instrumentai

2.2.1. Anketa

Anketa skirta sociodemografiniams duomenims, tokiems kaip lytis, amžius, išsilavinimas, šeiminė padėtis, vaikų skaičius, finansinė padėtis, tikėjimas, surinkti. Taip pat įtraukti klausimai apie bendravimo dažnumą su senesniais nei 65 metų žmonėmis. Anketos pavyzdys pateiktas darbo prieduose (Priedas Nr. 3).

2.2.2. Fraboni pagyvenusių žmonių diskriminacijos skalė

Fraboni pagyvenusių žmonių diskriminacijos skalė (The Fraboni Scale of Ageism (FSA)) buvo sukurta Fraboni, Salstone, ir Huge (1990) ir revizuota Rupp ir kitų (2005). Tyrime naudojama Rupp ir kt. metodika (Rupp, D. E., Vodanovich, S. J., & Credé, M., 2005).

Skalės autorė M. Fraboni davė leidimą versti skalę ir naudoti ją šiame tyrime. D. E. Rupp buvo informuotas apie revizuotos skalės vertimą ir naudojimą moksliniams tikslams. Prieš naudojant šią metodiką, du skirtingi vertėjai atliko vertimą.

PASKIRTIS. FSA skirta požiūriui į pagyvenusius žmones nustatyti. Skaičiuojamas bendras pagyvenusių žmonių diskriminacijos įvertis.

STRUKTŪRA. FSA sudaro 23 teiginiai. Teiginiai suskirstyti į 3 subskales:

1) stereotipai: mažesni šios subskalės įverčiai rodo, kad asmuo linkęs vadovautis stereotipais; pavyzdžiui, „Dauguma pagyvenusių žmonių gyvena tik praeitimi“;

2) separacija: mažesni šios subskalės įverčiai rodo, kad asmuo linkęs atskirti pagyvenusius žmones; pavyzdžiui, „Aš kartais vengiu akių kontakto su senyvo amžiaus žmonėmis, kuomet juos pamatau“;

3) afektyvios nuostatos: mažesni šios subskalės įverčiai rodo, kad asmuo turi išankstinių nusistatymų pagyvenusių asmenų atžvilgiu; pavyzdžiui, „Daugelio senyvo amžiaus žmonių kompanija yra maloni“.

Tyrimo dalyvis turi pasirinkti vieną iš 7 teiginių: „1 – visiškai sutinku“, „2 – sutinku“, „3 – iš dalies sutinku“, „4 – nei sutinku, nei nesutinku“, „5 – šiek tiek nesutinku“, „6 – nesutinku“, „7 – visiškai nesutinku“.

REZULTATŲ VERTINIMAS. Suskaičiuojami visi tiriamųjų atsakymai. Žemesni balai rodo didesnę nusistatymą prieš pagyvenusius žmones.

PATIKIMUMAS. Fraboni pagyvenusių žmonių diskriminacijos skalės subskalių vidiniam suderinamumui nustatyti naudota Cronbacho α , kuri lygi 0,79, „Stereotipų“ skalės Cronbacho α lygi 0,81; „Separacijos“ skalės Cronbacho α lygi 0,55; „Afektyvių nuostatų“ skalės Cronbacho α lygi 0,57 (lentelė 1, priedas Nr. 1). Panašų vidinio suderinamumo rodiklį (Cronbacho α , kuri lygi 0,86) gavo Fraboni su bendraautorais (1990) ir Rupp su bendraautorais (Cronbacho α , kuri lygi nuo 0,70 iki 0,79).

VALIDUMAS. Siekdami patikrinti, kelis konstruktus sudaro Fraboni pagyvenusių žmonių diskriminacijos skalės klausimyno teiginiai, atlikome principinių komponentių faktorių analizę, taikydami *Varimax* sukinį. Rezultatai parodė, kad duomenys tinka faktorinei analizei: KMO = 0,78, o Bartleto sferiškumo testo $p < 0,005$ (lentelė 2, priedas Nr. 1). Faktorių analizės rezultatai patvirtina, kad klausimyno lietuviško varianto teiginiai sudaro septynis faktorius (klausimyno autoriai nurodo tris) ir paaiškina 58 proc. duomenų išsibastymo (lentelė 3, lentelė 4, priedas Nr. 1). Vis dėlto, kad galėtume palyginti rezultatus, pakartojame faktorių analizę, prieš tai nurodę SPSS programai klausimyno teiginius suskirstyti į tris faktorius (lentelė 5, lentelė 6, priedas Nr. 1). Bet ir atlikus šią analizę, šešiolikto teiginio svoris susiklojo su pirmojo ir antrojo faktoriaus, tačiau tolesnėje analizėje šį teiginį vis tiek priskyrėme „Separacijos“ skalei; dvidešimt trečio teiginio svoris susiklojo su antrojo ir trečiojo faktoriaus, tačiau tolesnėje analizėje šį teiginį vis tiek priskyrėme „Afektyvių nuostatų“ skalei, nes originaliaame klausimyne tokio susiklojimo nėra ir šiame darbe lyginsime rezultatus su kitais tą patį klausimyną naudojusiais autorių darbais.

2.2.3. Nerimo dėl senėjimo skalė

Nerimo dėl senėjimo skalė (The Anxiety about Aging Scale (AAS)) sukurta Lasher ir Faulkender (1993).

Autoriai buvo informuoti apie revizuotos skalės vertimą ir naudojimą moksliniams tikslams. Prieš naudojant šią metodiką, du skirtingi vertėjai atliko vertimą.

PASKIRTIS. AAS skirta respondento nerimo dėl savo senėjimo proceso lygiui nustatyti.

STRUKTŪRA. AAS susideda iš 20 teiginių. Teiginiai suskirstyti į 4 subskales:

1) senų žmonių baimė: vertinamas išorinis ryšys su pagyvenusiais žmonėmis. Nors šie dalykai nėra tiesiogiai susiję su savo senėjimo procesu, Lasheris ir Faulkenderis (2003) teigia, kad jie vertina nerimą asmenų, kurie „ginasi“ nuo senėjimo. Šie asmenys gali patirti nepatogumų dėl vyresnio amžiaus žmonių, kurie yra senėjimo proceso atstovai. Pavyzdžiui, „Man patinka kalbėtis su pagyvenusiais žmonėmis“;

2) susirūpinimas dėl senėjimo: įvertina nerimą dėl psichologinių pokyčių ir subjektyvios gerovės vyresniame amžiuje. Pavyzdžiui, „Aš tikiuosi, kad senatvėje jausiuosi gerai“;

3) fizinė išvaizda: įvertina susirūpinimą dėl su amžiumi susijusių fizinės išvaizdos pokyčių. Pavyzdžiui, „Su amžiumi vis labiau nerimauju dėl savo sveikatos“;

4) praradimų baimė: įvertina susirūpinimą dėl praradimų, susijusių su senėjimu. Pavyzdžiui, „Aš bijau, kad, kai aš pasensiu, visi mano draugai bus mirę“ ir „Aš bijau, kad senatvėje gyvenimas neteks prasmės“.

Tyrimo dalyvis turi pasirinkti vieną iš 7 teiginių (nuo 3 – visiškai nesutinku iki – 3 – visiškai sutinku).

REZULTATŲ VERTINIMAS. Skaičiuojamas bendras senėjimo nerimo įvertis. Žemesni balai rodo mažesnę nerimo dėl savo senėjimo proceso lygį.

PATIKIMUMAS. Senėjimo nerimo skalės subskalių vidiniam suderinamumui nustatyti naudota Cronbacho α , kuri lygi 0,63, senų žmonių baimės ji lygi 0,86, susirūpinimo dėl senėjimo – 0,72, fizinės išvaizdos – 0,50, praradimų baimės – 0,74 (lentelė 7, priedas Nr. 1). Panašų vidinio suderinamumo rodiklį (Cronbacho α nuo 0,69 iki 0,78) gavo ir Lasher ir Faulkender (1993).

VALIDUMAS. Siekdami patikrinti, kelis konstruktus sudaro senėjimo nerimo skalės klausimyno teiginiai, atlikome principinių komponentų faktorių analizę, taikydami *Varimax* sukinį. Rezultatai parodė, kad duomenys tinka faktorinei analizei: KMO = 0,78, o Bartleto sferiškumo testo $p < 0,005$ (lentelė 8, priedas Nr. 1). Faktorių analizės rezultatai patvirtina, kad klausimyno lietuviško varianto teiginiai sudaro šešis faktorius (klausimyno autoriai nurodo keturis) ir paaiškina 66 proc. duomenų išbivartystę (lentelė 9, lentelė 10, priedas Nr. 1). Vis dėlto, kad galėtume palyginti rezultatus, pakartojame faktorių analizę, prieš tai nurodę SPSS programai klausimyno teiginius suskirstyti į keturis faktorius (lentelė 11, lentelė 12, priedas Nr. 1). Atlikus šią analizę, devintojo teiginio svoris susiklojo su antrojo ir trečiojo faktoriaus, tačiau tolimesnėje analizėje šį teiginį vis tiek priskyrėme „Fizinė išvaizda“ skalei; aštuoniolikto teiginio svoris susiklojo su antrojo ir trečiojo faktoriaus, tačiau tolimesnėje analizėje šį teiginį vis tiek priskyrėme „Susirūpinimas dėl senėjimo“ skalei, penkto teiginio svoris susiklojo su antrojo ir ketvirtąjo faktoriaus, tačiau tolimesnėje analizėje šį teiginį vis tiek priskyrėme „Susirūpinimas dėl senėjimo“ skalei, nes originaliaame klausimyne tokio susiklojimo nėra ir šiame darbe lyginsime rezultatus su kitais tą patį klausimyną naudojusiais autorių darbais.

2.2.4. NEO penkų faktorių inventorių (NEO-FFI)

NEO penkų faktorių inventorių (NEO-FFI) yra NEO PI-R 60 teiginių variantas. NEO PI-R buvo sukurtas P. Costa ir R. McCrae (1985). 1989 m. buvo pateikti NEO PI-R papildymai, bet pats inventorių liko nepakitęs. NEO PI-R yra normalių asmenybės bruožų matavimo instrumentas.

NEO-FFI yra Lietuvoje adaptuotas ir standartizuotas klausimynas, skirtas penkių didžiųjų asmenybės bruožų (ekstravertiškumo, neurotiškumo, atvirumo patirčiai, sutarumo, sąmoningumo) tyrimui, leidžia susidaryti bendrą vaizdą apie vertinamo asmens asmenybę bei kelti prielaidas apie jo funkcionavimą plačiame situacijų spektre. Patikimumo ir validumo duomenys pateikti Taisyto NE asmenybės (NEO PI-R) ir NEO penkių faktorių (NEO-FFI) klausimynų vadove (Costa, McCrae, 2012). NEO-FFI yra 60 teiginių NEO PI-R S formos versija, kuri teikia galimybę trumpai, bet pakankamai išsamiai įvertinti penkis asmenybės bruožus. Ją sudaro penkios skalės po 12 klausimų:

1. Neurotiškumas. Šio matmens esmė – blogo prisitaikymo, t.y. neurotiškumo, priešpriešinimas prisitaikymui arba emociniam stabilumui. Individai, kurie surenka mažai balų šioje skaleje yra emociskai stabilūs.

2. Atvirumas. Elementai – aktyvi vaizduotė, estetiškas jautrumas, dėmesys jausmams, įvairovės mėgimas, intelektinis smalsumas ir savarankiškas sprendimų priėmimas. Vyrai ir moterys, kurie surenka mažai balų, ra linkę elgtis tradiciškai, įprastai ir pasižymi konservatyviu požiūriu.

3. Sutarumas – tarpasmeninių tendencijų matmuo. Žemas sutarumo balas turi sąsają su narcisistinės, asocialaus ir paranoidinio tipo asmenybės sutrikimu, o aukštas sutaruma – su priklausomo tipo asmenybe.

4. Sąmoningumas. Aukštą balą gavę asmenys yra skrupulingi, punktualūs ir patikimi.

2.2.5. Dėkingumo klausimynas (GQ-6))

Dėkingumo klausimynas (GQ-6) buvo sukurtas McCullough ir kitų (McCullough, M. E., Emmons, R. A., & Tsang, J. (2002).

Autoriai buvo informuoti apie revizuotos skalės vertimą ir naudojimą moksliniams tikslams. Prieš naudojant šią metodiką, du skirtingi vertėjai atliko vertimą.

PASKIRTIS. Atsakymai į klausimus atspindi dėkingumo intensyvumą, dažnio, trukmės ir tankio tendencijas ir atskleidžia labiau emocinį nei moralinį dėkingumo aspektą.

STRUKTŪRA. Klausimyną sudaro keturios teigiamos ir dvi neigiamos nuostatos, kurias tiriamieji vertina pagal 7 balų skalę (nuo visiškai sutinku iki visiškai nesutinku).

REZULTATŲ VERTINIMAS. Respondentų atsakymai sumuojami, aukšti įvertinimai rodo didesnę išgyvenamą dėkingumą.

PATIKIMUMAS. Anglų k. versijos patikimumas gana aukštas, Cronbacho alfa – nuo 0,82 iki 0,87 (Allan ir kiti, 2014). Lietuviško varianto Cronbacho alfa = 0,86. Atsižvelgiant į lietuviškos versijos patikimumo rodiklį, skalę gali būti naudojama tolesniam tyrimui.

2.2.6. Tarpasmeninio reaktyvumo indekso skalė (The Interpersonal Reactivity Index (IRI))

Tarpasmeninio reaktyvumo indekso skalė (Interpersonal Reactivity Index (IRI)) buvo sukurta M. H. Davis (1980).

Autoriai buvo informuoti apie revizuotos skalės vertimą ir naudojimą moksliniams tikslams. Prieš naudojant šią metodiką, du skirtingi vertėjai atliko vertimą.

PASKIRTIS. IRI skalė įvertina empatijos emocinį ir kognityvinį komponentus.

STRUKTŪRA. Ją sudaro 4 subskalės. Jos įvertina skirtingus empatijos aspektus:

1) empatinį įsijautimą (emocinį empatijos aspektą – gebėjimą pajusti kitiems žmonėms užuojautą, švelnumą, rūpintis jais). Pavyzdžiui, „Aš dažnai rūpinuosi žmonėmis, kuriems sekasi mažiau nei man“;

2) perspektyvos suvokimą (kognityvinį empatijos aspektą – gebėjimą suprasti ir priimti kitų žmonių požiūrį). Pavyzdžiui, „Kartais man būna sunku žvelgti į dalykus iš kitų žmonių pozicijos“;

3) asmeninį distresą (gebėjimą patirti distresą ir diskomfortą, reaguojant į kito asmens distresą). Pavyzdžiui, „Kritinėse situacijose aš išsigąstu ir jaučiuosi nejaukiai“;

4) įsivaizdavimą (gebėjimą mintimis ir jausmais patirti įsivaizduojamus jausmus). Pavyzdžiui, „Aš nuolat svajoju ir fantazuju apie dalykus, kurie gali man nutikti“.

Kiekvieną subskalę sudaro 7 teiginiai, kurie vertinami balais nuo 1 iki 7, atsižvelgiant į tai, kaip jie tinka savo požiūriui ir jausmams apibūdinti. Subskalių įverčiai skaičiuojami sumuojant visų 7 teiginių įvertinimus.

REZULTATŲ VERTINIMAS. Skaičiuojamas bendras empatijos įvertis. Aukštesni balai rodo didesnę empatijos lygį.

PATIKIMUMAS. Anglų k. versijos patikimumas: Cronbacho alfa – nuo 0,75 iki 0,82 (Allan ir kiti, 2014). Lietuviškojo varianto Cronbacho alfa = 0,73 (perspektyvos suvokimo subskalės Cronbacho alfa = 0,50; asmeninio distreso subskalės Cronbacho alfa = 0,70; empatinio įsijautimo indekso Cronbacho alfa = 0,50; įsivaizdavimo indekso Cronbacho alfa = 0,65).

2.3. Tyrimo eiga

Atliekant tyrimą, buvo kalbinami fiziniai asmenys – jų buvo prašoma dalyvauti tyrime. Pokalbio metu jiems buvo išaiškinta, koks tyrimas atliekamas, kokie jo tikslai, apimtis, kas atlieka tyrimą, užtikrintas informacijos konfidencialumas; suteikta galimybė kreiptis ir pateikti klausimus ar prašyti išaiškinimų, galimybė atsisakyti dalyvauti bet kokioje tyrimo stadijoje; galimybė susipažinti su tyrimo rezultatais bei galimybė gauti konsultaciją, jeigu kiltų klausimų, susijusių su

tyrimo tema. Ši informacija taip pat buvo nurodyta tiriamiesiems pateiktuose tyrimo instrumentuose. Gavęs žodinį sutikimą, tyrėjas išdaliavo tyrimo instrumentus (popierine forma) ir paprašė savarankiškai ją užpildyti tiriamiesiems patogiu laiku. Duomenys buvo renkami individualiai. Rezultatų konfidencialumas užtikrintas.

Tyrimo duomenys buvo renkami 2016 m. rugpjūčio – 2017 m. sausio mėnesiais, dalyvio tyrimo (klausimynų pildymo) trukmė – 30–40 min.

2.4. Duomenų analizė

Statistinė duomenų analizė atlikta naudojantis SPSS-22 programa. Šia programa apskaičiuota aprašomoji statistika (vidurkiai, standartiniai nuokrypiai), skalių patikimumas vidinio suderintumo būdu (*Chronbach α*). Skalių konstruktų validumas tikrintas atlikus principinių komponentų faktorių analizę su *Varimax* sukiniu. Vertintas kiekybinių kintamųjų statistinis vidurkis ir standartinis nuokrypis. Atlikus Kolmogorovo–Smirnov testą, patikrinta, ar realus skirstinys atitinka normalųjį skirstinį (priedas Nr. 2). Tyrime analizuojamas skirstinys nuo normaliojo skiriasi reikšmingai, jeigu gauta p reikšmė yra mažesnė už nustatytą reikšmingumo lygmenį ($p < 0,05$). Atsižvelgus į koeficiento reikšmes, įvertinus skirstinių pasiskirstymą histogramose, buvo prieita išvados, kad klausimynų skirstiniai yra pasiskirstę dėsniu, artimu normaliajam, dėl to tolesnėje analizėje naudojami parametriniai kriterijai. Tyrime naudojami šie koeficientai, kriterijai ir statistiniai metodai:

- Person koreliacijos koeficientas;
- Stjudento t kriterijaus vidurkių skirtumui tarp dviejų grupių nustatyti;
- Vieno faktoriaus dispersinė analizė ANOVA;
- Daugiamatė tiesinė regresinė analizė;
- Klasterinė analizė.

Statistinei analizei pasirinktas reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$.

3. REZULTATAI

3.1. Sąsajų tarp asmenybinių ir psichosocialinių veiksnių nustatymas

Tyrimo tikslas – naudojant regresinę analizę, ištirti, kokie asmenybiniai ir psichosocialiniai veiksniai turi įtakos požiūriui į pagyvenusius žmones ir senėjimą. Koreliacinė analizė padės identifikuoti kintamuosius, turinčius sąsajų su požiūriu į pagyvenusius žmones ir senėjimą.

Norint išsiaiškinti sąsajas tarp asmenybinių ir psichosocialinių veiksnių ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą, taikytas Pearsono koreliacijos koeficientas. Pirmiausiai apskaičiuojant koreliaciją tarp asmenybinių bruožų ir eidžizmo bei nerimo dėl senėjimo, analizuota visa imtis bendrai (1 lentelė).

1 lentelė. Koreliacija tarp eidžizmo, nerimo dėl senėjimo ir asmenybinių bruožų

Kintamieji	Eidžizmas	Nerimas dėl senėjimo	Neurotiškumas	Ekstravertiškumas	Atvirumas	Sutarumas	Sąmoningumas
Eidžizmas	–						
Nerimas dėl senėjimo	-0,40** 0,00						
Neurotiškumas	-0,19 0,18	– 0,19					
Ekstravertiškumas	0,08 0,57	-0,03 0,86	– -0,51** 0,00				
Atvirumas	0,17 0,25	-0,33* 0,02	-0,21 0,12	– 0,11 0,39			
Sutarumas	-0,03 0,84	0,12 0,46	0,00 0,99	-0,02 0,91	– -,048 0,72		
Sąmoningumas	0,02 0,89	0,06 0,69	-0,36** 0,00	0,40** 0,00	0,06 0,64	– 0,11 0,41	

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,001$.

Iš 1 lentelės matyti labai silpnas neigiamas ryšys tarp nerimo dėl senėjimo ir atvirumo ($r = -0,33$, $p = 0,02$), tai reiškia, kad didėjant atvirumui, mažėja nerimas dėl senėjimo. Daugiau jokių sąsajų tarp asmenybinių bruožų ir eidžizmo ir nerimo dėl senėjimo nenustatyta.

Siekiant nustatyti, ar yra sąsajų tarp asmenybinių bruožų ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą atskirai tarp vyrų ir moterų, apskaičiuotas Pearsono koreliacijos koeficientas pagal kiekvieną lytį atskirai. Reikšmingos koreliacijos buvo nustatytos tiek tarp moterų (lentelė 2),

ties tarp vyrų (lentelė 3). Moterų imtyje nustatytas silpnas teigiamas ryšys tarp atvirumo ir eidžizmo ($r = 0,33$, $p = 0,04$), neurotiškumo ir nerimo dėl senėjimo ($r = 0,36$, $p = 0,00$). Vyrų imtyje atvirumas neigiamai koreliuoja su eidžizmu ($r = -0,62$, $p = 0,04$), o sutarumas teigiamai susijęs su eidžizmu ($r = 0,61$, $p = 0,04$)

2 lentelė. Koreliacija tarp eidžizmo, nerimo dėl senėjimo ir asmenybinių bruožų tarp moterų

Kintamieji	Eidžizmas	Nerimas dėl senėjimo	Dėkingumas	Neurotiškumas	Atvirumas
Eidžizmas	–				
Nerimas dėl senėjimo	-0,40**	–			
	0,00				
Neurotiškumas	-0,20	0,36*	0,12		
	0,22	0,00	0,44	–	
Atvirumas	0,33*	-0,29	0,15	-0,21	
	0,04	0,07	0,34	0,12	–

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,001$.

3 lentelė. Koreliacija tarp eidžizmo, nerimo dėl senėjimo ir asmenybinių bruožų tarp vyrų

Kintamieji	Eidžizmas	Nerimas dėl senėjimo	Atvirumas
Eidžizmas	–		
Nerimas dėl senėjimo	-0,44**		
	0,01	–	
Atvirumas	-0,62*	-0,54	
	0,04	0,07	–
Sutarumas	0,61*	-0,25	
	0,04	0,44	

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,001$.

Apskaičiuotos sąsajos tarp psichosocialinių veiksnių ir eidžizmo bei nerimo dėl senėjimo (lentelė 4). Duomenys rodo, kad yra silpnas ryšys tarp dėkingumo ir eidžizmo ($r = 0,46$, $p = 0,00$) bei vos pastebimas ryšys tarp asmeninio distreso ir eidžizmo ($r = 0,21$, $p = 0,05$).

4 lentelė. Koreliacija tarp eidžizmo, nerimo dėl senėjimo ir psichologinių veiksnių

Kintamieji	Eidžizmas	Nerimas dėl senėjimo	Dėkingumas	Bendra empatija	Perspektyvos suvokimas	Įsivaizdavimas	Empatinis įsitraukimas	Asmeninis distresas
Eidžizmas	–							
Nerimas dėl senėjimo	-0,40**	0,00	–					
Dėkingumas	0,46**	-0,17						
	0,00	0,19	–					
Bendra empatija	-0,07	0,15	0,37**					
	0,62	0,30	0,001	–				
Perspektyvos suvokimas	0,05	0,12	0,001	-0,05				
	0,64	0,27	0,97	0,70	–			
Įsivaizdavimas	-0,05	-0,05	0,10	-0,07	0,29**			
	0,65	0,63	0,42	0,63	0,00	–		
Empatinis įsitraukimas	0,14	-0,00	0,04	0,04	0,36**	0,29**		
	0,19	0,99	0,78	0,79	0,00	0,00	–	
Asmeninis distresas	0,21*	-0,01	0,10	-0,01	0,29**	0,08	0,17	
	0,05	0,95	0,43	0,96	0,00	0,42	0,10	–

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,001$.

Norint išsiaiškinti sąsajas tarp demografinių ir kitų veiksnių ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą, taikytas Pearsono koreliacijos koeficientas (5 lentelė).

5 lentelė. Koreliacija tarp eidžizmo, nerimo dėl senėjimo ir demografinių ir kitų kintamųjų

Kintamieji	Eidžizmas	Nerimas dėl senėjimo	Amžius	Išsilavinimas	Vaikų skaičius	Finansinė padėtis	Bendravimas per dieną	Bendravimas per savaitę	Bendravimas per mėnesį	Bendra vimas vaikystėje
Eidžizmas	–									
Nerimas dėl senėjimo	-0,40**	0,00	–							
Amžius	-0,12	0,06								
	0,09	0,42	–							
Išsilavinimas	0,15*	0,07	-0,05							
	0,04	0,33	0,45	–						
Vaikų skaičius	-0,13	0,02	0,54**	0,01						
	0,09	0,81	0,00	0,80	–					
Finansinė padėtis	0,07	-0,09	-0,13*	-0,04	-0,04					
	0,36	0,20	0,05	0,57	0,52	–				

Bendravimas	-0,00	-0,01	0,17**	0,01	0,12	0,04				
per dieną	0,99	0,85	0,01	0,91	0,08	0,54	–			
Bendravimas	-0,00	0,03	0,20**	0,02	0,21**	0,09	0,70**			
per savaitę	0,98	0,68	0,00	0,76	0,00	0,20	0,00	–		
Bendravimas	0,03	0,05	0,09	0,01	0,14*	0,21**	0,59**	0,84**		
per mėnesį	0,64	0,45	0,18	0,88	0,03	0,00	0,00	0,00	–	
Bendravimas	0,10	-0,07	-0,21**	0,02	-0,23**	0,17*	-0,04	0,03	0,08	
vaikystėje	0,17	0,34	0,00	0,75	0,00	0,01	0,56	0,69	0,21	–

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,001$.

Iš 5 lentelėje pateiktų koreliacijos koeficientų matyti, kad silpnas neigiamas ryšys yra tarp eidžizmo ir nerimo dėl senėjimo ($r = -0,40$, $p = 0,00$), taip pat vos pastebimas teigiamas ryšys tarp eidžizmo ir išsilavinimo ($r = 0,15$, $p = 0,04$). Koreliacija tarp eidžizmo ir demografinių bei kitų veiksnių nereikšminga.

Siekiant nustatyti, ar yra sąsajų tarp asmenybinių ir psichosocialinių veiksnių ir požiūrio į pagyvenusius žmones ir senėjimą atskirai tarp vyrų ir moterų, apskaičiuotas Pearsono koreliacijos koeficientas pagal kiekvieną lytį atskirai. Reikšmingos koreliacijos buvo nustatytos tik tarp moterų (lentelė 6).

6 lentelė. Koreliacija tarp eidžizmo, nerimo dėl senėjimo ir nepriklausomų psichosocialinių kintamųjų tarp moterų

Kintamieji	Eidžizmas	Nerimas dėl senėjimo	Išsilavinimas
Eidžizmas	–		
Nerimas dėl senėjimo	-0,39**		
	0,00	–	
Išsilavinimas	0,15*	0,07	
	0,04	0,33	–

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,001$.

Iš 6 lentelėje pateiktų koreliacijos koeficientų matyti, kad silpnas neigiamas ryšys yra tarp eidžizmo ir nerimo dėl senėjimo ($r = -0,39$, $p = 0,00$), vos pastebimas teigiamas ryšys tarp eidžizmo ir išsilavinimo ($r = 0,15$, $p = 0,04$).

Palyginsime eidžizmo vidurkius tarp skirtingo amžiaus vyrų ir moterų (lentelė 7). Taikytas Stjudento kriterijus. Amžiaus grupėje nuo 18 iki 25 metų vyrų imties vidurkis statistiškai reikšmingai mažesnis už moterų imties vidurkį – $p = 0,03$. Kitų amžiaus grupių eidžizmo vidurkiai

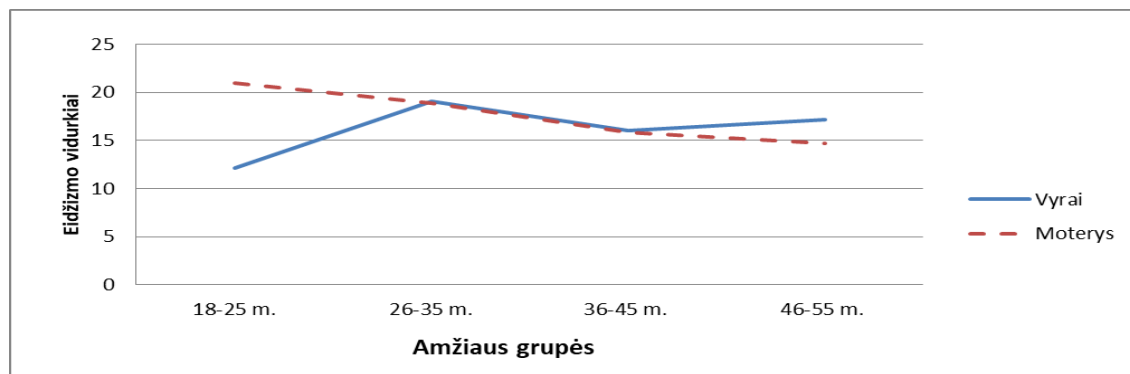
statistiškai reikšmingai nesiskiria. Nors bendri vyrų ir moterų vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskiria, tačiau galima pastebėti, kad vyrų vidurkis šiek tiek mažesnis nei moterų.

7 lentelė. *Skirtingų amžiaus grupių vyrų ir moterų eidžizmo vidurkių skirtumai*

	Vyrai (n = 49)	Moterys (n = 147)			
Amžiaus grupė	M (SD)	M (SD)	t	df	p
18–76 m.	16,22 (11,93)	18,12 (13,95)	-0,81	32	0,418
	Vyrai (n = 11)	Moterys (n = 25)			
	M (SD)	M (SD)	t	df	p
18–25 m.	12,17 (7,90)	21,00 (14,91)	-1,90	32	0,031
	Vyrai (n = 18)	Moterys (n = 71)			
	M (SD)	M (SD)	t	df	p
26–35 m.	19,12 (15,20)	18,92 (13,40)	0,54	86	0,957
	Vyrai (n = 8)	Moterys (n = 27)			
	M (SD)	M (SD)	t	df	p
36–45 m.	16,00 (10,01)	15,89 (14,10)	0,28	33	0,978
	Vyrai (n = 5)	Moterys (n = 14)			
	M (SD)	M (SD)	t	df	p
46–55 m.	17,20 (10,73)	14,71 (15,28)	0,33	17	0,744

Pastaba. M – vidurkis, SD – standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Pav. 1 pateikta bendra eidžizmo tendencija pagal lytį ir amžių. Matyti, kad jaunesni vyrai linkę daugiau diskriminuoti pagyvenusius asmenis, nuo 25 iki 45 metų vyrų ir moterų požiūriai panašūs, o po 46 metų moterys linkusios išreikšti neigiamas nuostatas pagyvenusių asmenų atžvilgiu.

1 pav. Skirtingų amžiaus grupių asmenų eidžizmas

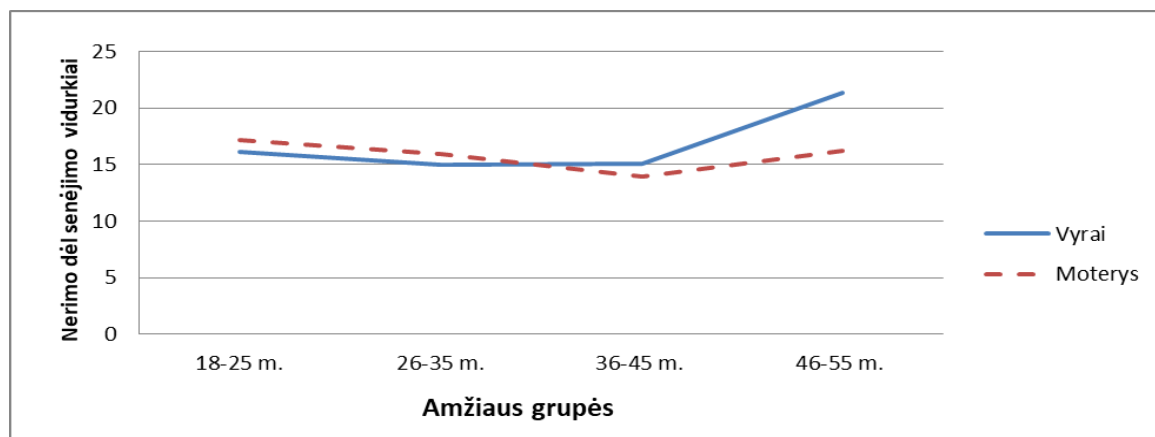
Palyginsime nerimo dėl senėjimo vidurkius tarp skirtingo amžiaus vyrų ir moterų (lentelė 8). Taikytas Stjudento kriterijus. Nei bendras, nei atskirų amžiaus grupių nerimo dėl senėjimo vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskiria.

8 lentelė. Skirtingų amžiaus grupių vyrų ir moterų nerimo dėl senėjimo vidurkių skirtumai

Amžiaus grupė	Vyrai (n = 44)	Moterys (n = 142)	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
18–76 m.	15,83 (11,02)	15,56 (10,69)	-0,15	200	0,882
18–25 m.	Vyrai (n = 11)	Moterys (n = 25)	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
18–25 m.	16,18 (10,74)	17,16 (11,17)	0,25	34	0,808
26–35 m.	Vyrai (n = 17)	Moterys (n = 71)	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
26–35 m.	14,95 (12,10)	15,93 (10,56)	0,57	92	0,715
36–45 m.	Vyrai (n = 8)	Moterys (n = 33)	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
36–45 m.	15,13 (9,78)	14,00 (11,28)	-0,26	39	0,797
46–55 m.	Vyrai (n = 3)	Moterys (n = 15)	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
46–55 m.	21,33 (14,36)	16,27 (10,67)	-0,72	16	0,485

Pastaba. M – vidurkis, SD – standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Pav. 2 pateikta bendra nerimo dėl senėjimo tendencija pagal lytį ir amžių. Matyti, kad iki 45 metų vyrų ir moterų nerimas dėl senėjimo yra panašus. Nors statistiškai reikšmingo skirtumo nebuvo nė vienoje amžiaus grupėje, matyti, kad po 45 metų pastebima nerimo dėl senėjimo didėjimo tendencija, tačiau moterys mažiau linkusios nerimauti dėl senėjimo nei vyrai.

2 pav. Skirtingų amžiaus grupių asmenų nerimas dėl senėjimo

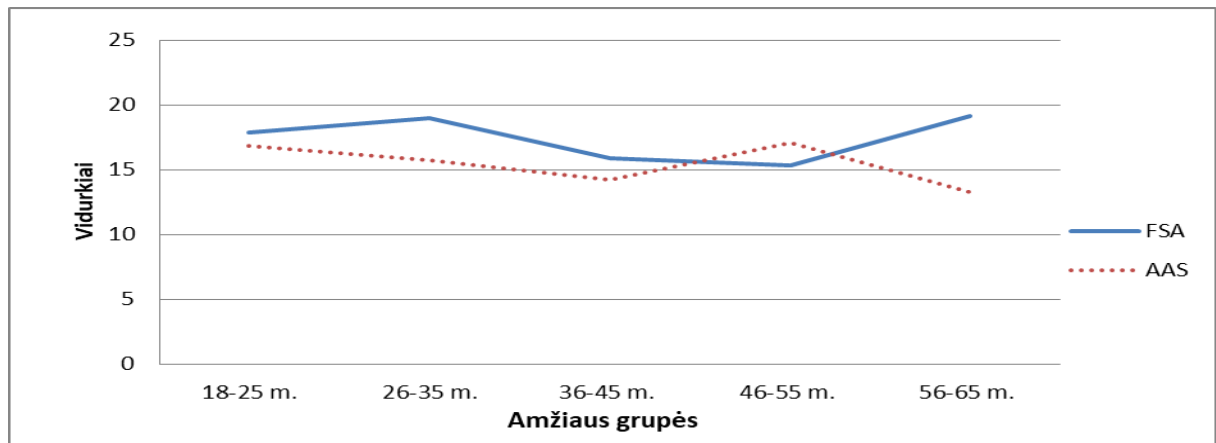
Norint palyginti skirtingų amžiaus grupių asmenų požiūrį į senėjimą ir pagyvenusius žmones, taikyta ANOVA (9 lentelė). Nustatyta, kad skirtingų amžiaus grupių asmenų požiūris į senėjimą ir pagyvenusius žmones statistiškai reikšmingai nesiskiria.

9 lentelė. Skirtingų amžiaus grupių asmenų eidžizmo ir nerimo dėl senėjimo vidurkių skirtumai

Amžiaus grupė	18–25 m.	26–35 m.	36–45 m.	46–55m.	56–65m.	66–76 m.			
Skalės	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
FSA	17,88 (13,44)	18,95 (13,68)	15,86 (13,14)	15,37 (13,99)	19,14 (13,56)	2 (2,83)	0,95	5	0,453
AAS	16,86 (10,90)	15,70 (10,88)	14,22 (10,90)	17,11 (11,04)	13,30 (10,01)	13 (1,41)	0,42	5	0,838

Pastaba. M – vidurkis, SD – standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Pav. 3 pateikta bendra nerimo dėl senėjimo ir eidžizmo tendencija pagal amžių. Matyti, kad su amžiumi (nuo 55 metų) diskriminacinės nuostatos pagyvenusių asmenų atžvilgiu mažėja, nerimas dėl senėjimo taip pat mažėja.

3 pav. Skirtingų amžiaus grupių asmenų eidžizmas ir nerimas dėl senėjimo

3.2. Regresinė analizė

Atlikta koreliacinė analizė parodė sąsajas tarp eidžizmo ir nerimo dėl senėjimo, išsilavinimo, dėkingumo ir asmeninio distreso, taip pat sąsajas tarp nerimo dėl senėjimo ir atvirumo. Naudojant tiesinę regresinę analizę, bus nustatytas eidžizmo ir nerimo dėl senėjimo ryšys su išsilavinimu, atvirumu, dėkingumu ir asmeniniu distresu.

10 lentelė. *Eidžizmo prognostiniai veiksniai*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis				
	Eidžizmas				
	Beta (β)	p	F	p	R ²
Dėkingumas	0,38	0,001	8,26	0,000	0,38
Nerimas dėl senėjimo	– 0,34	0,002			
Asmeninis distresas	0,18	0,105			
Išsilavinimas	0,18	0,101			

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Sudarytas regresijos modelis (9 lentelė), atspindintis eidžizmo priklausomybę nuo dėkingumo, nerimo dėl senėjimo, asmeninio distreso ir išsilavinimo. Modelyje buvo palikti tik statistiškai reikšmingi kintamieji – dėkingumas ir nerimas dėl senėjimo. Dėkingumas (jo standartizuotoji beta koeficiento reikšmė 0,38) ir nerimas dėl senėjimo (jo standartizuotoji beta koeficiento reikšmė – 0,34) turi panašią įtaką.

Sudarytas regresijos modelis (11 lentelė), atspindintis nerimo dėl senėjimo priklausomybę nuo atvirumo. Determinacijos koeficientas $R^2 = 0,11$. Šis modelis neatspindi nerimo dėl senėjimo priklausomybės nuo atvirumo.

11 lentelė. Nerimo dėl senėjimo prognostiniai veiksniai

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis				
	Nerimas dėl senėjimo				
	Beta (β)	p	F	p	R ²
Atvirumas	-0,33	0,019	5,84	0,019	0,11

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

3.3. Klasterių pagal eidžizmą, nerimą dėl senėjimo, dėkingumą ir empatiją sudarymas

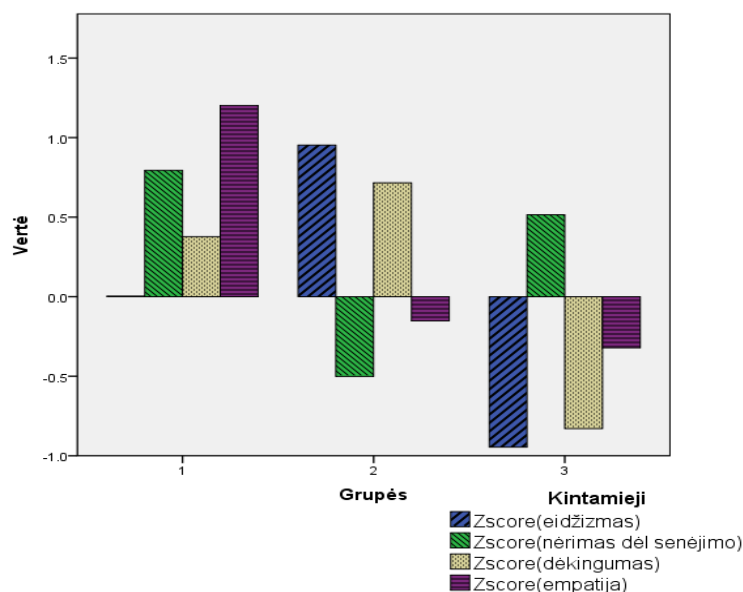
Naudojant k-vidurkių metodą, pagal kintamuosius eidžizmas, nerimas dėl senėjimo, dėkingumas ir empatija visi respondentai (n = 272) buvo suskirstyti į tris atskiras grupes. Į pirmąją grupę pateko 68 respondentai, į antrąją – 131, į trečiąją – 73. Statistiniai duomenys rodo, kad grupės reikšmingai skiriasi ($p < 0,01$).

Naudojant standartizuotus (z balai) kintamuosius, 1 pav. atvaizduota, kaip atrodo šios grupės. Trumpas šių grupių aprašymas:

Pirmoji grupė pasižymi labai aukšta empatija, nedideliu dėkingumu ir vidutiniu nerimu dėl senėjimo.

Antroji grupė pasižymi labai dideliu dėkingumu ir dideliu nerimu dėl senėjimo, mažu eidžizmu, empatijos stoka.

Trečioji grupė pasižymi labai aukštu eidžizmu, mažu nerimu dėl senėjimo, nedėkingumu ir reikšminga empatijos stoka.

3 pav. Tiriamųjų klasteriai pagal eidžizmą, nerimą dėl senėjimo, dėkingumą ir empatiją.

REZULTATŲ APTARIMAS

Šiame darbe buvo nagrinėjamos požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones sąsajos su asmenybiniais ir psichosocialiniais veiksniais. Buvo siekiama išanalizuoti nerimo dėl senėjimo ir diskriminacinių nuostatų pagyvenusių asmenų atžvilgiu pasiskirstymą pagal lytį, nustatant minėtų kintamųjų sąsajas su respondentų amžiumi. Taip pat buvo bandoma nustatyti asmenų neurotiškumo, ekstravertiškumo, atvirumo, sąmoningumo, dėkingumo ir empatijos bruožų sąsajas su asmens nerimu dėl senėjimo ir požiūriu į pagyvenusius žmones bei išanalizuoti jų prognostinę požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones vertę. Darbe taip pat buvo analizuojami demografiniai ir socialiniai veiksniai, siekiant nustatyti, ar jie turi įtakos asmenų požiūriui į senėjimą ir pagyvenusius žmones. Dalyvavusius tyrime respondentus pabandėme suskirstyti į grupes pagal jų eidžizmo, nerimo dėl senėjimo ir dėkingumo rodiklius bei apibūdinti šias grupes.

Šio tyrimo, kaip ir kitų tyrėjų (Mokhtari, Sheibani, 2016), rezultatai patvirtino, kad bendrame kontekste tokie asmenybiniai veiksniai kaip neurotiškumas, ekstravertiškumas, sutarumas ir sąmoningumas nėra susiję su požiūriu į pagyvenusius žmones. Kadangi diskriminacijos pagrindas dažnai yra stereotipai, t. y. paplitę tam tikroje kultūrinėje aplinkoje, dalies visuomenės pripažįstami apibendrinimai apie kokios nors socialinės grupės atstovus (Lekavičienė ir kt., 2010), galima daryti prielaidą, kad diskriminacinei nuomonei didesnės reikšmės gali turėti socialinė aplinka nei įgimti bruožai. Tik atvirumas yra susijęs su nerimu dėl senėjimo, bet ryšys yra silpnas. Rezultatai patvirtina, kad kuo žmogus atviresnis, tuo mažiau jis nerimauja dėl savo senėjimo. Kaip teigia Costa ir McCrae (2012), atviri asmenys yra smalsūs, jų gyvenimas kupinesnis patirties, jie noriai žvelgia į naujas idėjas, nori patirti tiek teigiamas, tiek neigiamas emocijas nei uždaresni individai. Galima daryti prielaidą, kad jie kūrybiškai prisitaiko prie besikeičiančių aplinkybių, todėl mažiau nerimauja dėl to, kas jų laukia ateityje. Vis dėlto gauti rezultatai pagal lytį verčia susimąstyti apie lyčių skirtumų atvirumo charakteristikas. Nors kiti tyrėjai (Allan et al., 2014) nustatė, kad kuo atviresnis žmogus, tuo jis mažiau neigiamai nusistatęs prieš pagyvenusius žmones, šio tyrimo rezultatai skiriasi lyties aspektu: kuo atviresni vyrai, tuo jie prastesnės nuomonės apie pagyvenusius žmones, tačiau moterų duomenys parodė atvirkštinį rezultatą. Tai reiškia, kad kuo atviresnė moteris, tuo palankiau ji žiūri į pagyvenusius žmones. Gautų duomenų skirtumą galima bandyti paaiškinti tuo, kad vyrams labiau būdingas eidžizmas nei moterims (tai patvirtina ir kiti šio tyrimo rezultatai), o moterys daugiau dėmesio skiria vidiniams išgyvenimams, yra jautresnės. Šio tyrimo rezultatai taip pat patvirtino anksčiau gautus rezultatus (Allan et al., 2014): kuo didesniu sutarumu pasižymi žmogus, tuo palankiau jis nusistatęs pagyvenusių žmonių atžvilgiu. Tiesa, šiame tyrime šis ryšys buvo reikšmingas tik tarp vyrų. Sutarumas siejamas su altruistiškumu, kito užjautimu ir supratimu, pastangomis padėti tik kitiems

(Costa, McCrae, 2012), todėl natūralu, kad kuo didesniu sutarumu pasižymi žmonės, tuo jis geriau nusiteikęs kitų žmonių atžvilgiu. Taip pat tyrimo rezultatai atskleidė, kad dėl senėjimo daugiau nerimauja tos moterys, kurios linkusios patirti tokius jausmus kaip baimė, liūdesys, pyktis, nepasitenkinimas ir pan. Šie rezultatai patvirtina kitų tyrėjų gautus rezultatus (Harris, Dollinger, 2003) apie tai, kad aukšti neurotizmo balai siejasi su didesniu nerimu dėl senėjimo. Apibendrinant reikia paminėti, kad visi išvardyti argumentai yra hipotetiniai, tad, norint geriau suprasti asmenybinių veiksmų ryšį su požiūriu į senėjimą ir pagyvenusius žmones, reikia atlikti išsamesnę analizę.

Šio tyrimo rezultatai nepatvirtino kitų tyrėjų gautus duomenis apie tai, kad kuo didesnis sutariamumas, ekstraversija ir sąžiningumas, tuo mažesnis nerimas dėl senėjimo ir neigiamas požiūris į pagyvenusius žmones. Ankstesnių tyrimų duomenys apie tai, kad kuo didesnis neurotizmas, tuo didesnis nerimas dėl senėjimo ir eidžizmas, pasitvirtino tik iš dalies: didesnis neurotiškumas susijęs su didesniu nerimu dėl senėjimo tik tarp moterų.

Atlikta analizė atskleidė, kad dėkingumą jaučiantys žmonės palankiau nusiteikę pagyvenusių asmenų atžvilgiu. Gauti duomenys patvirtina panašius kitų tyrėjų duomenis (Allan ir kt., 2014). Dėkingumas skatina prosocialų elgesį, todėl dėkingumą jaučiantys žmonės yra draugiškesni. Taip pat tyrimas atskleidė, kad asmenys, gebantys patirti diskomfortą, reaguodami į kitų asmenų distresą, taip pat palankiau vertina pagyvenusius žmones. Tai patvirtina nuostata, kad empatiški žmonės pasižymi prosocialiu elgesiu (Pukinskaitė, 2006).

Vertinant demografinius rodiklius ir požiūrį į senėjimą bei pagyvenusius žmones, nustatyta, kad kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo mažesnės diskriminacinės nuostatos pagyvenusių asmenų atžvilgiu. Tai paaiškinti galima tuo, kad įgytas išsilavinimas suteikia daugiau žinių ir galimybių pamatyti ne tik neigiamus, bet ir teigiamus senėjimo aspektus, laiku pradėti rūpintis savo senatve ir pan.

Tyrimo rezultatai patvirtino kitų tyrimų duomenis (Imogen ir kt., 2009, Richeson, Shelton, 2006), kad lytis yra svarbi, kai kalbama apie eidžizmą. Šio tyrimo rezultatai parodė, kad jauni vyrai (18–25 m.) mažiau palankūs ir mažiau teigiamai nusistatę prieš pagyvenusius žmones. Panašius rezultatus gavo ir kiti tyrėjai (Lee et al., 2015, Allan et al., 2014, Stahl and Metzger, 2013 ir kiti). Pasitvirtino ankstesnių tyrimų rezultatai, kad vyrai labiau neigiamai nusistatę prieš pagyvenusius žmones negu moterys. Tai gali paaiškinti teroro valdymo teorija (angl. *Terror management theory*), kuri dažniausiai taikoma jauniems žmonėms. Jos esmė yra tokia: kadangi pagyvenę žmonės primena mums apie mirtingumą, žmonės linkę susieti neigiamus jausmus su pagyvenusiais žmonėmis. Mirties baimė sukelia diskriminaciją pagal amžių (Nelson, 2007).

Tyrimų duomenys, kad jaunesni žmonės daugiau linkę į eidžizmą negu vyresnio amžiaus asmenys, patvirtino tik iš dalies: tik jaunesni vyrai linkę į eidžizmą. Tai patvirtina ir kitų tyrėjų (Stahl and Metzger, 2013, Bodner, Lazar, 2008) gauti duomenys. Šį rezultatą, manytina, taip pat gali paaiškinti teroro valdymo teorija. Iš tyrimo rezultatų galima pastebėti tokią bendrą (vyrų ir moterų) tendenciją: po 55 metų mažėja neigiamos nuostatos pagyvenusių asmenų atžvilgiu ir nerimas dėl senėjimo.

Tyrimo rezultatai parodė, kad asmenys, daugiau nerimaujantys dėl senėjimo, linkę reikšti daugiau neigiamo požiūrio į pagyvenusius asmenis. Gauti panašūs kaip ir kitų tyrėjų (Bodner et al., 2015, Allan ir kt., 2014) rezultatai: asmenys, daugiau nerimaujantys dėl senėjimo, daugiau reiškia diskriminacinių nuostatų pagyvenusių asmenų atžvilgiu.

Dažnesnis kontaktų skaičius ir aukštesnis socioekonominis statusas nesusiję su požiūriu į pagyvenusius žmones ir nerimu dėl senėjimo. Tai reiškia, kad kontakto dažnumas ir turitinė padėtis neturi neįtakuoja požiūrio į senėjimą ir pagyvenusius žmones. Tai patvirtina ir kai kurių kitų tyrėjų gauti duomenys (Drury et al., 2016).

Pagal požiūrį į senėjimą ir pagyvenusius žmones ir psichosocialinius veiksnius respondentai suskirstyti į 3 grupes. Jas galima taip apibūdinti:

- 1 grupė „Užjaučiantys realistai“: labai empatiški, nesijaudina dėl senėjimo, jaučia nedidelį dėkingumą, yra neutralios nuomonės apie pagyvenusius žmones.
- 2 grupė „Nerimaujantys pozityvistai“: teigiamai nusiteikę pagyvenusių žmonių atžvilgiu, jaučiasi dėkingi, bet nerimauja dėl senėjimo ir stokoja empatijos.
- 3 grupė „Ramūs negatyvistai“: neigiamai nusiteikę pagyvenusių žmonių atžvilgiu, nejaučia dėkingumo, trūksta empatijos, bet nesijaudina dėl senėjimo.

Kadangi šiame tyrime vyrų dalyvavo gerokai mažiau nei moterų, galima sakyti, kad tai yra vienas iš šio tyrimo ribotumų. Tolygesnis respondentų pasiskirstymas būtų leidęs tiksliau analizuoti reiškinių sąsajas. Dar vienas šio darbo galimas trūkumas yra tas, kad respondentai buvo tik iš Vilniaus miesto ir rajono, t.y. imtis neapima skirtingų Lietuvos vietovių.

Šis tyrimas gali būti naudingas mokslui kaip bandymas giliau aiškintis eidžizmo priežastis. Išvada, kad eidžizmas neturi stiprių sąsajų nei su asmenybiniais, nei su psichosocialiniais veiksniais, leidžia geriau pasirinkti metodus ir būdus kovoje su diskriminacija pagal amžių. Tyrimas papildė kol kas nedidelį eidžizmo tyrimų, atliktų Lietuvoje, sąrašą, suteikia

pagrindą tolesnėms išsamesnėms analizėms, kurios galėtų tyrinėti kitų veiksnių įtaką eidžizmo egzistavimui.

Tolesni tyrimai šioje srityje, manytina, turėtų diferencijuotis pagal lygius. Nuostatos pagyvenusių žmonių atžvilgiu egzistuoja makro, mezo ir mikrolygiuose. Mikro arba individualiame lygyje eidžizmas laikomas socialinių ir psichologinių procesų, kurie informuoja apie tai, kaip mes suvokiame aplinkinį socialinį pasaulį, produktu. Mezolygyje eidžizmas gali reikštis per organizaciją ir institutus, kurie egzistuoja visuomenėje. Čia mokslininkai suinteresuoti, kaip organizacijos ir įstaigos sukuria arba demonstruoja požiūrį į amžiaus skirtumus per savo praktiką. Makro arba socialiniame lygmenyje eidžizmas nagrinėjamas per socialinį kontekstą ir siekiama suprasti pagyvenusių žmonių patirtį, kaip formuojasi nuostatos iš pagrindinių faktorių, tokių kaip klasė, lytis ir etninė priklausomybė (Abrams et al., 2015).

IŠVADOS

1. Kuo vyrai atviresni ir pasižymi mažesniu sutarumu, tuo jie prastesnės nuomonės apie pagyvenusius žmones, tačiau atviresnės moterys palankiau žiūri į pagyvenusius žmones.
2. Dėkingi žmonės draugiškesni pagyvenusių asmenų atžvilgiu.
3. Jauni vyrai mažiau palankūs ir mažiau teigiamai nusistatę pagyvenusių asmenų atžvilgiu.
4. Daugiau nerimaujantys dėl senėjimo daugiau reiškia diskriminacinių nuostatų pagyvenusių žmonių atžvilgiu.
5. Kuo atviresni tiek vyrai, tiek moterys, tuo mažiau jie nerimauja dėl senėjimo.
6. Neurotiškesnės moterys linkusios nerimauti dėl senėjimo.
7. Pagal požiūrį į senėjimą ir pagyvenusius žmones, dėkingumą ir empatiją respondentai buvo suskirstyti į 3 grupes, kurios sąlyginai pavadintos taip: „Užjaučiantys realistai“, „Nerimaujantys pozityvistai“, „Ramūs negatyvistai“.

Literatūra

1. Abrams, D., Swift, H., J., Lamont, R., A., & Drury, L. (2015). The barriers to and enablers of positive attitudes to ageing and older people, at the societal and individual level. *Future of an ageing population: evidence review*, 1 – 35. Paimta iš <https://www.gov.uk/government/publications/future-of-ageing-attitudes-to-ageing>
2. Allan, L., J., Johnson, J., A., & Emerson, S., D. (2014). The role of individual difference variable in ageism. *Personality and Individual Differences*, 59, 32 – 37. doi: 10.1016/i.paid.2013.10.027.
3. Aosved, A., C., & Long, P., J. (2006). Co-occurrence of Rape Myth Acceptance, Sexism, Racism, Homophobia, Ageism, Classism, and Religious Intolerance, *Sex Roles*, 55, 7–8, 481–492. doi: 10.1007/s11199-006-9101-4.
4. Avidor, S., Ayalon, L., Palgi, Y., & Bodner, E. (2016). Longitudinal associations between perceived age discrimination and subjective well-being: variations by age and subjective life expectancy. *Aging Ment Health*, 21(7), 761–765. doi: 10.1080/13607863.2016.1156050.
5. Bagdonas, A.. (2017). Tautos deintelektualizacijos padariniai: protinis, moralinis ir materialinis skurdas. Universitas Vilnensis. Paimta iš <http://naujienos.vu.lt/tautos-deintelektualizacijos-padariniai-protinis-moralinis-ir-materialinis-skurdas/>
6. Baltes, P., Freund, A., & Li, S-C. (2005). *The psychological science of human ageing*. In: M. L. Johnson (Ed.). *The Cambridge handbook of age and ageing* (pp.47–71). Cambridge: Cambridge University Press.
7. Barker, M., O'Hanlon, A., McGee, H., Hickey, A., & Conroy, R. (2007). Cross-sectional validation of the Aging Perceptions Questionnaire: a multidimensional instrument for assessing self-perceptions of aging. *BMC Geriatrics*, 7: 9. doi:10.1186/1471-2318-7-9.
8. Barret, A., E., & Robbins, C. (2008). The Multiple Sources of Womens Aging Anxiety and Their Relationship with Psychological Distress. *Journal of Aging and Health*, 20, 1, 32–65. doi: 10.1177/0898264307309932.

9. Bergh, R., Akrami, N., & Ekehammar, B. (2012). The personality underpinnings of explicit and implicit generalized prejudice. *Social Psychological and Personality Science*, 3, 614–621. doi:10.1177/1948550611432937.
10. Bergman, Y., S., Bodner E., & Cohen-Fridel S. (2013). Cross-cultural ageism: ageism and attitudes toward aging among Jews and Arabs in Israel. *International Psychogeriatrics*, 25, 6-15. doi:10.1017/S1041610212001548.
11. Bodner E. (2009). On the origins of ageism among older and younger adults. *International Psychogeriatrics*, 21, 1003-1014. doi:10.1017/S104161020999055X.
12. Bodner, E., & Lazar, A. (2008). Ageism among Israeli students: structure and demographic influences. *International Psychogeriatrics*, 20:5, 1046–1058. doi:10.1017/S104161020800715.
13. Bodner, E., Shrira, A., Bergman Y., Cohen-Fridel, S., & Grossman E. S. (2015) The interaction between aging and death anxieties predicts ageism. *Personality and Individual Differences*, 86, 15-19. doi: 10.1016/j.paid.2015.05.22.
14. Bogdanova N. (2007). Senų žmonių egzistencinės problemos: priežastys ir sprendimo galimybės. *Socialinė teorija, empirija ir praktika*, 4, 84-95. doi: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2007.4.8708>
15. Bukšnytė-Marmienė, L., Kovalčikienė, K., ir Ciūnytė, A. (2012). Didžiojo penketo asmenybės bruožų ir kognityvinio stiliaus sąsajos. *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*, 10, 125 – 143. Paimta iš: http://www.psyjournal.vdu.lt/wp/wp-content/uploads/2012/07/2012_10_7.pdf
16. Butkienė, O., G., ir Guzaitytė, R. (2009). Psichologinė dėkingumo samprata ir veiksniai. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 32, 23 – 44. Paimta iš: http://www.lkma.lt/site/archive/metraštis/XXXII/32-23_44.pdf
17. Callan, M. J., Dawtry, R. J., & Olson J. M. (2012). Justice motive effects in ageism: The effects of a victim's age on observer perceptions of injustice and punishment judgments. *Journal of Experimental Social Psychology* 48, 1343–1349. doi:10.1016/j.jesp.2012.07.003.
18. Carstensen, L. L., & Hartel C. R. (2006). When I'm 64. Committee on Aging Frontiers in Social Psychology, *Personality, and Adult Developmental Psychology*. Paimta iš: <https://www.nap.edu/catalog/11474/when-im-64>.

19. Carstensen, L. L. (2006). The influence of a sense of time on human development. *Science*, Jun 30; 312(5782), 1913–1915. doi: 10.1126/science.1127488.
20. Cook J. The socioeconomic contribution of older people in the UK. *Working Older People*. 2011;15(4):141–6 doi: [http:// dx.doi.org/10.1108/13663661111191257](http://dx.doi.org/10.1108/13663661111191257).
21. Costa, P. T., & McCrae, R. (2012). NEO PI-R. Taisyto NES asmenybės (NEO PI-R) ir NEO penkių faktorių (NEO-FFI) klausimynų vadovas. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
22. Drury, L., Hutchison, & Abrams, D. (2016) Direct and extended integrational contact and young people's attitudes towards older adults. *British Journal of Social Psychology*, 1-20. doi: 10.1111/bjso.12146.
23. Ekehammar, B., & Akrami, N. (2007). Personality and prejudice: from Big Five personality factors to facets. *Journal of personality*, 75(5):899-925. doi: 10.1111/j.1467-6494.2007.00460.x
24. Emmons, R.,A., & McCullough, M., E. (2004). *The psychology of gratitude*. New York: Oxford University Press.
25. European Commission (2012). Active aging. Report. *Special Eurobarometer 378*. Paimta iš: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_378_en.pdf
26. Fisher, L. (2010) Kitas viduje ir išorėje: senėjimo kitybė ir senimas Beauvoir senatvėje. *Athena*, 6, 62-79. Paimta iš <http://lkti.lt/athena/pdf/6/6.I.C.62-79.pdf>
27. Fiske, S., T. & North, M., S. (2015). Measures of Stereotyping and Prejudice: Barometers of Bias. *Measures of Personality and Social Psychological Constructs*, pp.684-718. doi: 10.1016/B978-0-12-386915-9.00024-3.
28. Gergen, M., VGergen, K. (2003). Positive Aging: Reconstructing the Life Course. In *Ways of Aging*. Gubrium JF, Holstein J. A (Ed.). 416 -424 Blackwell Publishing.
29. Gatz, M., Smyer, M., & DiGilio, A. (2016) Psychology's contribution to the well-being of older americans. *American Psychologist*, 71(4), doi: 10.1037/a0040251.
30. Gluth, S., Ebner, N., C., & Schmiedek, F. (2010). Attitudes toward younger and older adults: The German Aging Semantic Differential. *International Journal of Behavioral Development*, 34(2) 147–158, doi: 10.1177/0165025409350947.

31. Gustainienė L.(2012). Vyresnio amžiaus žmonių gyvensena: biopsichosocialinis požiūris. Iš *Mokslinė-praktinė konferencija „Senėjimas ir psichikos sveikata“*. Konferencijos pranešimai. Paimta iš: <https://www.kvb.lt/sena/lt/straipsniai/3506-moksline-praktine-konferencija-senejimas-ir-psichikos-sveikata>.
32. Gudonis, V., ir Masiokienė, G. (2008). Mokytojų empatiškumo tyrimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2, 102 – 108. Paimta iš: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367164693358/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
33. Harris L. A., & Dollinger M. C. (2003). Individual differences in personality traits and anxiety about aging. *Personality and Individual Differences*, 34, 187 – 194, doi: 10.1016/S0191-8869(02)00019-3.
34. Hühnel, I. (2014). *Empathy in intergenerational emotion communication: Effects of actor age, affiliative context and perceiver's age on empathic reactions to facial expressions*. (Daktaro disertacija). Berlin: Humboldt-Universität zu Berlin. Paimta iš: <http://edoc.hu-berlin.de/dissertationen/huehnel-isabell-2014-12-19/PDF/huehnel.pdf>.
35. Jankūnaitė D., ir Naujienienė R. (2012). Orus ir aktyvus senėjimas: senyvo amžiaus moters patirtis. Iš *Mokslinė-praktinė konferencija „Senėjimas ir psichikos sveikata“*. Konferencijos pranešimai. Paimta iš: <https://www.kvb.lt/sena/lt/straipsniai/3506-moksline-praktine-konferencija-senejimas-ir-psichikos-sveikata>.
36. Jenkins J. (1997). *Šių laikų dorovinės problemos*. Vilnius: Alma Littera, 142 – 145.
37. John, B. (2013). Patterns of Ageism in Different Age Groups. *Journal of European Psychology Students*, 4, 16-36.
38. Katz S. (1990). Personality Trait Correlates of Attitudes toward Older People. *The international Journal of Aging and Human Development*, 31, 2. Paimta iš: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.2190/XWWY-9JYM-WJN2-Q7A0>.
39. Kerry, A. Sargent-Cox, K., J. & Luszcz, M. (2014). Longitudinal Change of Self-Perceptions of Aging and Mortality. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 2 (69), 268-273. doi:10.1093/geronb/gbt005.
40. Kotter-Gruhn, D. & Hess T., H. (2012). The Impact of Age Stereotypes on Self-perceptions of Aging Across the Adult Lifespan. *The Journal of Gerontology Series B:*

Psychological Sciences and Social Sciences, 67 (5), 563–571.
doi: 10.1093/geronb/gbr153.

41. Kratavičienė, R., (2014). Studentų asmenybės bruožų ir akademinių pasiekimų sąsajos. *Ugdymo psichologija*, 25. doi:<http://dx.doi.org/10.15823/up.2014.06>.
42. Kriščiūnas, A., (2015). Negalia ir požiūris į ją šiuolaikinėje visuomenėje. *Sveikatos mokslai*, 25, 1, 5-14. doi:10.5200/sm-hs.2015.001.
43. Kawakami, K., Young, H., & Dovidio, J. F. (2002). Automatic stereotyping: Category, trait, and behavioral activations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(1), 3-15. <http://dx.doi.org/10.1177/0146167202281001>.
44. Lassonde, K., A., Surla, C., Buchanan, J., A., & O'Brien E.J. (2012). *Using the contradiction paradigm to assess ageism*. *Journal of Aging Studies*, 26, 174–181. doi:10.1016/j.jaging.2011.12.002
45. Lee, Y., Shin, S., & Greuner, P., A. (2015). Can education change attitudes towards aging? A quasi-experimental design with a comparison group. *Journal of Nursing Education and Practice*, 5, 9, 90-99. doi: 10.5430/jnep.v5n9p90.
46. Lemme B. H. (2003) *Suaugusiojo raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
47. Levy, S., R., & Macdonalds, L., J. (2016). Progress on Understanding Ageism. *Journal of Social Issues*, 72 (1), 5 – 25. Doi: 20.1111/josi.12153.
48. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas, 1994 m. liepos 18 d. Nr. I-549 (galiojanti redakcija nuo 2015 01 01 iki 2017 12 31). Paimta iš: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.A7F77DF94F5D/ImZgrsHiQs>
49. Lyons I. (2009) Public Perceptions of Older People and Ageing: A Literature Review. National Centre for the Protection of older People (NCPOP). *Review* 1, 1 – 68. Paima iš: http://www.ncpop.ie/ncpopresearch_review1.
50. Low, P., K., C., & Ang, S., L. (2011). The Case Study: High Time to Quit? *Educational Research*, 2(8), 1330-1333. Paimta iš: <http://www.interestjournals.org/full-articles/the-case-study-high-time-to-quit.pdf?view=inline>.
51. Mansfield-Green, S., Morrisseau, N., Valliant, P., & Caswell, J. (2015). Undergraduate students' attitudes toward, and personality correlates in relation to, older adults. *Social*

- Behavior and Personality: An international journal*, 43, 1741-1748, doi: <https://doi.org/10.2224/sbp.2015.43.10.1741>.
52. Matuliauskaitė, A., Bartkienė L., ir Rutė, J. (2011). *Penki didieji asmenybės faktoriai ir jų taikymo kryptys*. Mokslas – Lietuvos ateitis, 3(4), 43 – 48. doi:10.3846/mla.2011.068.
 53. Mehrabian A. (1997). Relations among personality scales of aggression, violence, and empathy: Validation evidence bearing on the risk of eruptive violence scale. *Aggressive Behavior*, 23, 6, 433- 445. doi: 10.1002/(SICI)1098-2337(1997)23:6<433::AID-AB3>3.0.CO;2-H.
 54. Mikulionienė, S. (2003). Pagarba, diskriminacija, neišprusimas? Požiūrio į pagyvenusius žmones analizė. *Filosofija. Sociologija*, 2, 59-62. Paimta iš <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/F-59-1.pdf>
 55. Mikulionienė S. (2008). Diskriminacija dėl amžiaus: samprata, raiškos formos ir sritys. *Socialinis darbas*, 7(1). 11-18. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/11989/1933-4071-1-SM.pdf?sequence=1>
 56. Mikulionienė, S. (2016). Lietuvos vyresnio amžiaus žmonių socialinės atskirties rizika: akademinis ir politinis diskursas. Lietuvos gyventojų grupių socialinė kaita. *Lietuvos socialinių tyrimų centras*. Paimta iš http://lstc.lt/download/Socialine_kaita_visas.pdf
 57. Mockus, A. ir Žukaitė A. (2012) Sėkmingas senėjimas: psichologinis aspektas. *Gerontologija*, 13 (4), 228-234. Paimta iš http://www.gerontologija.lt/files/edit_files/File/pdf/2012/nr_4/2012_228_234.pdf
 58. Mokhtari, S., & Sheibani, F. (2016). Study of developmental relationship between attitudes to aging and personality characteristics in persons 7 to 80 years in Iran. *Academic Journal of Psychological Studies*, 5 (3), 275-280. Paimta iš <http://worldofresearches.com/ojs-2.4.4-1/index.php/ajps/article/view/313>
 59. Naujanienė, R. (2004). *Socialiniai senėjimo aspektai. Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos: mokomoji knyga* (p. 104-116). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Socialinio darbo institutas.
 60. Navickas, V., ir Vaičiulienė A. (2010). *Žmogaus raidos psichologija*. (p. 382–426). Vilnius: „Versus aureus“.

61. Nelson, T. D. (2011). Ageism: The Strange Case of Prejudice Against the Older You. In Wiener R. L., Willborn S. L. (Eds.), *Disability and Aging Discrimination Perspectives in Law and Psychology* (pp.37 – 47). Springer Science+Business Media.
62. North, M. S., & Fiske, S. T. (2012). An inconvenienced Youth? Ageism and its Potential Integrational Roots. *Psychol Bull.* Sep;138(5):982-97. doi: 10.1037/a0027843.
63. Oh, S., Bailenson J., Weisz E., & Zaki J. (2016). Virtually old: Embodied perspective taking and the reduction of ageism under threat. *Computers in Human Behavior* 60, 398 – 410. doi.org/10.1016/j.chb.2016.02.007.
64. Ojala, H., Pietilä I., & Nikander P. (2016). Immune to ageism? Men's perceptions of age-based discrimination in everyday contexts. *Journal of Aging Studies*, 39, 44–53. doi.org/10.1016/j.jaging.2016.09.003.
65. Ozkan Y., & Bayoglu A. S. (2011) E-Journal of New World Sciences Academy. *Social Science*, 6. P. 107 – 115. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/nwsasocial/article/view/5000061952/0>
66. Palmore, E. (2015). Ageism comes of Age. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 70, 6, 873 – 875. doi: 10.1093/geronb/gbv079.
67. Pavlovic, M., & Puric, D. (2016). Basic Personal Traits as Correlates of Implicit Prejudice. *Primenjena psihologija*, 2016, 9 (2), 125-140 , doi: 10.19090/pp.2016.2.125-140.
68. Pukinskaitė, R. (2006). Empatijos ir psichosocialinio funkcionavimo ypatybės paauglystėje. *Socialinis darbas*, 5(2), 55-62. Paimta iš: https://www.mruni.eu/upload/iblock/bdf/7_pukinskaite.pdf
69. Rapolienė, G. (2012). *Ar senatvė yra stigma? Senėjimo tapatumas Lietuvoje* (Daktaro disertacija). Vilnius: Vilniaus universitetas. Paimta iš http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20121001_092814-83904/DS.005.0.01.ETD
70. PewResearchCenter (2014) Attitudes about Aging: A Global Perspective. Overvie. Paimta iš: <http://www.pewglobal.org/2014/01/30/attitudes-about-aging-a-global-perspective/>

71. PewResearchCenter (2009) growing Old in America: Expectations vs. reality. Overview and Executive Summary. Paimta iš: <http://www.pewsocialtrends.org/2009/06/29/growing-old-in-america-expectations-vs-reality/>
72. Rathnayake, S., Athukorala, Y., & Siop, S.(2015). Attitudes toward and willingness to work with older people among undergraduate nursing students in a public university in Sri Lanka: A cross sectional study. *Nurse Educ Today*. 36:439-44. doi: 10.1016/j.nedt.2015.10.007.
73. Richeson J. A., & Shelton J. N (2006). A Social Psychological Perspective on the Stigmatization of Older Adults. When I'm 64. Committee on Aging Frontiers in Social Psychology, Personality, and Adult Developmental Psychology. Paimta iš: <https://www.nap.edu/catalog/11474/when-im-64>.
74. Rippon, I., Kneale, D., Oliveira, C., Demakakos, P., & Steptoe, A. (2014) Perceived age discrimination in older adults. *Age Ageing*, 43(3): 379–386, doi: 10.1093/ageing/aft146.
75. Sargent-Cox, K. A, Anstey, K. J, & Luszcz, M., A. (2012). The relationship between change in self-perceptions of aging and physical functioning in older adults. *Psychology and Aging*, 27(3), 750-760. doi: 10.1037/a0027578.
76. Savickaitė, D. (2015). Studentų dėkingumo bruožo ir socialinio palaikymo sąsajos su sveikatai palankiu elgesiu. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Paimta iš: <http://gs.elaba.lt/object/elaba:8814883/>.
77. Skaidra, M. (2010). Senatvės ir sveikatos samprata individo ir visuomenės kontekste. Iš *I sveiką gyvenseną ir skaidrią būti Vydūno keliu*. Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga (p. 144). Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
78. Socialiniai tyrimai trumpai (2017). Pagyvenę asmenys Lietuvos visuomenėje. Lietuvos socialinių tyrimų centras. http://lstc.lt/download/laikrastis_nr4.pdf
79. Stahl S., T., & Metzger A. (2013). College Students Ageist Behavior: The Role of Aging Knowledge and Perceived Vulnerability to Disease. *Gerontology & Geriatrics Education*, 00:1-15. doi: 10.1080/02701960.2012.718009.
80. Stankūnienė, V. (Sud.). (2010). *Lietuvos gyventojų politikos metmenys. Kartų ir lyčių tyrimo pamokos*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.

81. Stepukonis, F., Kraniauskas, L., Kraniauskienė, S., ir Jurgutis, A. (2015). Kaip jaučiasi senjorai Klaipėdos mieste. Mokslo studija. Klaipėdos universiteto leidykla. 63 psl.
82. Smith, M. L., Bergeron, C., Cowart, C., Ahn, S., Towne, Jr. S, Ory, M., Menn, M., & Chaney, J., D. (2016). Factors associated with ageist attitudes among college students. *Japan Geriatrics Society*. Doi: 10.1111/ggi.12894.
83. Swift, H., J., Abrams, D. L., Ruth A., & Drury, L. (2017) The Risks of Ageism Model: How Ageism and Negative Attitudes toward Age Can Be a Barrier to Active Aging. *Social Issues and Policy Review*, 11 (1). pp. 195-231. doi:<https://doi.org/10.1111/sipr.12031>.
84. Šumskienė E., Jankauskaitė M., ir Levickaitė K. (2014). Visuomenės nuostatų kitimo ir diskriminacijos priežasčių tyrimo ir rezultatų analizę. Paimta iš http://www.perspektyvos.org/images/failai/diskriminaciniu_nuostatu_kaitos_ataskaita_2014_11_14.pdf.
85. Taylor, P., Morin, R., Parker K., Cohn, D., & Wang, W. (2009). Growing Old in America: Expectations vs. Reality. PewResearchCenter. Social and Demographic Trends. Paimta iš: <http://www.pewsocialtrends.org/2009/06/29/growing-old-in-america-expectations-vs-reality>.
86. Žukauskienė, R., ir Barkauskienė, R., (2006). Lietuviškosios NEO PI-R versijos psichometriniai rodikliai. *Psichologija*, 33, 7 – 21.. Paimta iš: <http://www.zurnalai.vu.lt/files/journals/124/articles/4320/public/7-21.pdf>.
87. Wied, M., Goudena, P. P., & Matthys, W. Empathy in boys with disruptive behavior disorders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2005. Vol. 46. 8, 867-880. doi: 10.1111/j.1469-7610.2004.00389.x.
88. Wisdom, N. M., DeBakey, M. E., Connor, D. R., Hogan, L.R., & Callahan, J. L. (2014). The Relationship of Anxiety and Beliefs Toward Aging in Ageism. *Journal of Scientific Psychology*. Paimta iš: https://www.researchgate.net/publication/265594475_The_relationship_of_anxiety_and_beliefs_toward_aging_in_ageism.
89. Wood, A., M., Joseph, S., & Maltby, J., (2009). Gratitude predicts psychological well-being above the Big Five facets. *Personality and Individual Differences* 46, 443–447. doi:10.1016/j.paid.2008.11.012.

90. Wood, A., M., Joseph, S., & Maltby, J., (2008). Gratitude uniquely predicts satisfaction with life: Incremental validity above the domains and facets of the five factor model. *Personality and Individual Differences* 45, 49-54. doi:10.1016/j.paid.2008.02.019
91. World Health Organization (2015). World report on aging and health. Paimta iš <http://www.who.int/ageing/events/world-report-2015-launch/en/>
92. World Health Organization (2016). Multisectoral action for a life course approach to healthy ageing: draft global strategy and plan of action on ageing and health. Paimta iš: http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA69/A69_17-en.pdf
93. Wurm, S., Warner, L., M., Ziegelmann, J., P., Wolff, J., K., & Schüz, & B. (2013) How do negative self-perceptions of aging become a self-fulfilling prophecy?. *Psychology and Aging*, 28(4), 1088-97. doi: 10.1037/a0032845.
94. Клонигер С. *Теории личности: познание человека* (2003). Питер.
95. Липпман, У. (2004). *Общественное мнение*. Москва: Институт Фонда «Общественное мнение»
96. Стюарт-Гамильтон Я. (2010) *Психология старения*. Питер.
97. Чалдини, Р., Кенрик, Д., Нейберг, С. (2016). *Социальная психология*. Санкт-Петербург: Питер.
98. Цицерон.(1974). *О старости. О дружбе. Об Обязанностях*. Москва: Наука.

1 priedas. Naudotų tyrimo metodikų patikimumo ir validumo duomenys

1 lentelė. FSA skalės ir poskalių vidinio suderinamumo tikrinimo rezultatas

	Teiginių skaičius	Cronbacho alfa
1 faktorius: Stereotipai	10	0,81
2 faktorius: Separacija	8	0,55
3 faktorius: Afektyvios nuostatos	5	0,57
Visos skalės	23	0,79

2 lentelė. Kaizerio–Majerio–Olkinio ir Bartleto testo rezultatai

KMO ir Bartleto testas		
KMO matas		0,78
	Vid. X^2	940,41
Bartleto sferiškumo kriterijus	III	253
	p	0,000

3 lentelė. Dispersijos paaiškinimas

Faktori ai	Pirminės tikrinės reikšmės			Ištrauktos reikšmės			Pasuktos reikšmės		
	Viso	Variacijos dalis, proc.	Suminiai proc.	Viso	Variacijos dalis, proc.	Suminiai proc.	Viso	Variacijos dalis, proc.	Suminiai proc.
1	4,74	20,59	20,59	4,74	20,59	20,59	3,06	13,31	13,31
2	2,16	9,39	29,99	2,16	9,39	29,99	2,18	9,46	22,77
3	1,59	6,91	36,90	1,59	6,91	36,90	2,05	8,93	31,70
4	1,37	5,97	42,87	1,37	5,97	42,87	1,99	8,63	40,33
5	1,26	5,46	48,33	1,26	5,46	48,33	1,58	6,86	47,19
6	1,09	4,73	53,06	1,09	4,73	53,06	1,26	5,50	52,68
7	1,05	4,55	57,62	1,05	4,56	57,62	1,14	4,94	57,62
8	0,94	4,10	61,72						
9	0,91	3,97	65,69						
10	0,83	3,62	69,32						
11	0,78	3,38	72,70						
12	0,74	3,22	75,92						
13	0,71	3,07	78,99						
14	0,64	2,80	81,79						
15	0,63	2,74	84,53						
16	0,57	2,49	87,02						
17	0,54	2,35	89,37						
18	0,50	2,16	91,53						

19	0,47	2,03	93,56
20	0,43	1,87	95,44
21	0,41	1,78	97,22
22	0,36	1,57	98,79
23	0,28	1,21	100,00

4 lentelė. FSA klausimyno faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai

Klausimai	Faktoriai						
	1	2	3	4	5	6	7
	faktorius	faktorius	faktorius	faktorius	faktorius	faktorius	faktorius
1 klausimas	0,57	0,16	0,08	-0,15	0,09	0,20	-0,47
2 klausimas	0,79	-0,05	-0,03	-0,07	0,15	0,01	0,13
3 klausimas	0,82	0,09	-0,01	0,06	0,02	-0,02	0,04
4 klausimas	0,50	0,14	0,11	0,20	-0,06	-0,04	-0,24
5 klausimas	0,44	0,01	0,06	0,42	-0,14	0,11	0,23
6 klausimas	0,51	0,09	0,14	0,37	-0,11	0,27	-0,08
7 klausimas	0,43	0,23	0,06	0,36	0,43	-0,03	0,02
8 klausimas	0,50	0,07	-0,16	0,39	0,25	-0,24	0,14
9 klausimas	0,17	0,35	0,08	0,45	0,19	-0,36	-0,01
10 klausimas	0,22	-0,03	-0,10	0,55	0,24	0,03	-0,49
11 klausimas	0,09	0,67	0,18	0,12	-0,06	0,12	-0,13
12 klausimas	-0,02	0,51	0,33	0,43	0,05	0,23	0,03
13 klausimas	0,23	0,45	0,29	0,11	-0,03	0,35	0,20
14 klausimas	0,20	0,64	0,04	-0,05	0,28	-0,18	0,14
15 klausimas	0,29	0,32	-0,02	0,12	0,25	0,13	0,58
16 klausimas	0,07	-0,06	-0,08	-0,10	-0,79	-0,17	-0,05
17 klausimas	0,05	0,12	-0,04	0,03	0,16	0,82	0,01
18 klausimas	-0,04	0,64	-0,16	-0,02	-0,02	0,05	0,05
19 klausimas	0,15	-0,05	0,43	-0,05	0,56	-0,04	-0,05
20 klausimas	-0,09	-0,15	0,72	0,01	-0,04	0,02	0,24
21 klausimas	0,03	0,14	0,74	-0,05	0,09	-0,00	-0,17
22 klausimas	0,11	0,19	0,67	0,24	0,23	-0,03	-0,04
23 klausimas	0,01	0,02	0,06	0,72	0,02	0,02	0,05

Pastaba. Paryškintu šriftu pažymėti didžiausi kintamojo faktoriaus svoriai.

5 lentelė. Dispersijos paaiškinimas nustatytam faktorių skaičiui

Faktori ai	Pirminės tikrinės reikšmės		Ištrauktos reikšmės		Pasuktos reikšmės	
	Viso	Suminiai	Viso	Suminiai	Viso	Suminiai
	dalis, proc.	proc.	dalis, proc.	proc.	dalis, proc.	proc.

1	4,74	20,59	20,59	4,74	20,59	20,59	3,61	15,69	15,67
2	2,16	9,39	29,99	2,16	9,39	29,99	2,61	11,35	27,04
3	1,59	6,91	36,90	1,59	6,91	36,90	2,27	9,86	36,90
4	1,37	5,97	42,87						
5	1,26	5,46	48,33						
6	1,09	4,73	53,06						
7	1,05	4,56	57,62						
8	0,94	4,10	61,72						
9	0,91	3,97	65,69						
10	0,83	3,62	69,32						
11	0,78	3,38	72,70						
12	0,74	3,23	75,92						
13	0,77	3,07	78,99						
14	0,64	2,80	81,79						
15	0,63	2,74	84,53						
16	0,57	2,49	87,02						
17	0,54	2,35	89,37						
18	0,50	2,16	91,53						
19	0,47	2,03	93,56						
20	0,43	1,87	95,44						
21	0,41	1,78	97,22						
22	0,36	1,57	98,79						
23	0,28	1,21	100,00						

6 lentelė. FSA klausimyno 3 faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai

Klausimai	Faktoriai		
	1 faktorius	2 faktorius	3 faktorius
	Stereotipai	Separacija	Afektyvios nuostatos
1 klausimas	0,50	0,04	0,09
2 klausimas	0,70	–0,03	–,06
3 klausimas	0,75	0,08	–,06
4 klausimas	0,53	0,08	0,09
5 klausimas	0,49	0,17	0,01
6 klausimas	0,56	0,20	0,12
7 klausimas	0,58	0,31	0,20
8 klausimas	0,65	0,12	–0,07
9 klausimas	0,36	0,32	0,18
10 klausimas	0,50	–0,01	0,11
11 klausimas	0,09	0,61	0,13
12 klausimas	0,09	0,63	0,35
13 klausimas	0,17	0,57	0,21

14 klausimas	0,19	0,57	0,06
15 klausimas	0,27	0,51	–0,03
16 klausimas	–0,09	–0,20	–0,35
17 klausimas	0,02	0,37	0,02
18 klausimas	–0,06	0,60	–0,19
19 klausimas	0,19	–0,03	0,58
20 klausimas	–0,15	–0,06	0,64
21 klausimas	–0,01	0,08	0,71
22 klausimas	0,19	0,22	0,72
23 klausimas	0,23	0,20	0,16

Pastaba. Paryškintu šriftu pažymėti didžiausi kintamojo faktoriaus svoriai.

7 lentelė. AAS skalės ir poskalių vidinio suderinamumo tikrinimo rezultatas

	Teiginių skaičius	Cronbacho alfa
1 faktorius: Senų žmonių baimė	5	0,86
2 faktorius: Susirūpinimas dėl senėjimo	5	0,72
3 faktorius: Fizinė išvaizda	5	0,50
4 faktorius: Praradimų baimė	5	0,74
Visos skalės	20	0,63

8 lentelė. Kaizerio–Majerio–Olkinio ir Bartleto testo rezultatai

KMO ir Bartleto testas		
KMO matas		0,78
Bartleto sferiškumo kriterijus	Vid. X ²	1438,11
	III	190
	p	0,000

9 lentelė. Dispersijos paaiškinimas

Faktoriai	Pirminės tikrinės reikšmės			Ištrauktos reikšmės			Pasuktos reikšmės		
	Variacijos		Suminiai	Variacijos		Suminiai	Variacijos		Suminiai
	Viso	dalis, proc.	proc.	Viso	dalis, proc.	proc.	Viso	dalis, proc.	proc.
1	4,50	22,48	22,48	4,50	22,48	22,48	3,35	16,75	16,75
2	3,38	16,90	39,37	3,38	16,90	39,37	3,05	15,24	31,99
3	1,73	8,63	48,00	1,73	8,63	48,00	2,29	11,45	43,45
4	1,38	6,90	54,91	1,38	6,90	54,91	1,74	8,72	52,16
5	1,123	5,62	60,53	1,13	5,62	60,53	1,51	7,54	59,70
6	1,012	5,09	65,62	1,02	5,09	65,62	1,18	5,92	65,62

7	0,88	4,41	70,03
8	0,72	3,59	73,62
9	0,65	3,25	76,87
10	0,64	3,20	80,06
11	0,59	2,96	83,02
12	0,58	2,92	85,95
13	0,49	2,44	88,38
14	0,46	2,31	90,70
15	0,42	2,10	92,79
16	0,39	1,95	94,74
17	0,35	1,74	96,48
18	0,30	1,48	97,96
19	0,22	1,12	99,06
20	0,19	0,94	100,00

10 lentelė. AAS klausimyno faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai

Klausimai	Faktoriai					
	1	2	3	4	5	6
	faktorius	faktorius	faktorius	faktorius	faktorius	faktorius
1 klausimas	0,19	0,77	0,02	0,03	0,06	–0,04
2 klausimas	0,48	–0,24	0,07	0,53	–0,07	0,12
3 klausimas	0,22	0,80	0,11	0,01	0,03	–0,14
4 klausimas	0,34	0,05	0,30	–0,05	–0,43	0,58
5 klausimas	0,74	–0,20	–0,093	0,82	0,022	0,15
6 klausimas	0,64	–0,27	0,04	0,19	–0,06	–0,26
7 klausimas	0,54	–0,02	–0,18	–0,45	0,39	0,33
8 klausimas	0,45	–0,08	–0,18	0,36	–0,28	–0,26
9 klausimas	0,41	0,13	–0,50	–0,35	0,24	0,05
10 klausimas	0,22	0,86	0,09	–0,02	0,09	–0,11
11 klausimas	0,63	–0,07	0,46	–0,26	–0,00	–0,07
12 klausimas	–0,30	–0,14	0,52	0,15	0,46	–0,17
13 klausimas	0,13	0,73	–0,00	0,24	0,17	0,07
14 klausimas	0,65	–0,07	–0,14	0,32	0,13	0,01
15 klausimas	–0,24	–0,12	0,53	0,35	0,45	0,30
16 klausimas	0,47	–0,14	0,39	–0,26	–0,08	–0,39
17 klausimas	0,73	–0,05	–0,06	0,17	0,08	0,20
18 klausimas	0,64	–0,19	0,49	–0,34	–0,05	–0,07
19 klausimas	0,13	0,77	0,17	0,07	–0,23	0,08
20 klausimas	–0,50	0,10	0,30	–0,13	–0,33	0,18

Pastaba. Paryškintu šriftu pažymėti didžiausi kintamojo faktoriaus svoriai.

11 lentelė. Dispersijos paaiškinimas nustatytam faktorių skaičiui

Faktori ai	Pirminės tikrinės reikšmės			Ištrauktos reikšmės			Pasuktos reikšmės		
	Variacijos		Suminiai proc.	Variacijos		Suminiai proc.	Variacijos		Suminiai proc.
	Viso	dalys, proc.		Viso	dalys, proc.		Viso	dalys, proc.	
1	4,50	22,48	22,48	4,49	22,48	22,48	3,35	16,74	16,74
2	3,38	16,89	39,37	3,38	16,89	39,37	3,01	15,03	31,77
3	1,73	8,63	48,00	1,73	8,63	48,00	2,63	13,17	44,94
4	1,38	6,90	54,91	1,38	6,90	54,91	1,99	9,97	54,91
5	1,13	5,62	60,53						
6	1,02	5,09	65,62						
7	0,88	4,41	70,03						
8	0,72	3,59	73,62						
9	0,65	3,25	76,87						
10	0,64	3,19	80,06						
11	0,59	2,96	83,02						
12	0,58	2,92	85,95						
13	0,49	2,44	88,38						
14	0,46	2,31	90,69						
15	0,42	2,09	92,79						
16	0,39	1,95	94,74						
17	0,35	1,74	96,48						
18	0,30	1,48	97,96						
19	0,22	1,11	99,06						
20	0,19	0,94	100,00						

12 lentelė. AAS klausimyno 4 faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai

Klausimai	Faktoriai			
	1 faktorius	2 faktorius	3 faktorius	4 faktorius
	Senų žmonių baimė	Susirūpinimas dėl senatvės	Fizinė išvaizda	Praradimų baimė
1 klausimas	0,79	0,12	0,01	–0,01
2 klausimas	–0,07	–0,21	0,10	0,72
3 klausimas	0,82	0,08	0,10	–0,02
4 klausimas	0,14	–0,06	0,41	0,14
5 klausimas	–0,06	0,27	0,36	0,63
6 klausimas	–0,11	0,07	0,35	0,62
7 klausimas	–0,00	0,58	0,42	0,12
8 klausimas	0,03	0,08	–0,01	0,61
9 klausimas	0,08	0,72	0,07	0,13
10 klausimas	0,87	0,12	0,09	–0,04

11 klausimas	0,07	0,08	0,03	0,19
12 klausimas	-0,10	-0,58	0,10	-0,19
13 klausimas	0,76	-0,01	-0,13	0,12
14 klausimas	0,08	0,15	0,15	0,70
15 klausimas	-0,04	-0,68	0,05	-0,02
16 klausimas	-0,04	0,67	0,02	0,11
17 klausimas	0,10	0,20	0,31	0,64
18 klausimas	-0,06	0,05	0,88	0,16
19 klausimas	0,79	-0,03	0,06	-0,05
20 klausimas	-0,50	-0,13	0,30	0,10

Pastaba. Paryškintu šriftu pažymėti didžiausi kintamojo faktoriaus svoriai.

Priedas 2. Duomenys apie dalyvius bei duomenų normalumo patikrinimo kriterijai ir koeficientai

1 lentelė. *Duomenys apie dalyvius*

Imties charakteristika (n = 186)

Požymis	Procentas
1. Išsilavinimas	
Vidurinis	9,7
Aukštesnysis	9,7
Aukštasis neuniversitetinis	24,5
Aukštasis universitetinis	50,6
Kita	5,5
2. Užimtumas	
Šiuo metu mokosi, studijuoja	20,4
Šiuo metu dirba	65,4
Nedirba	14,2
3. Šeiminė padėtis	
Vedęs / ištekęjusi	49,5
Nevedęs / netekėjusi	21,9
Gyvena su partneriu (-e)	18,6
Išsiskyręs / išsiskyrusi	6,3
Našlys (-ė)	3,7
4. Finansinė padėtis	
Nesuduria galo su galu	1,9
Pajamų pakanka tik maistui	6,3
Pajamų pakanka visoms būtiniausioms reikmėms	39,8
Pajamų pakanka ir truputį lieka	37,9
Visada yra atliekamų pinigų	13,8
5. Vaikų skaičius	
1 vaikas	45,4
2 vaikai	48,0
3 vaikai	0,7
Vaikų neturi	5,2
6. Tikėjimas	
Visiškai netikintis	5,6
Netikintis	9,3
Abejojantis	16,7
Tikintis	64,3
Giliai tikintis	3,3

2 lentelė. FSA skalės ir subskalių skirstinių normalumo patikrinimo kriterijai ir koeficientai

Kintamieji	Kolmogorovo-Smirnov kriterijaus		Shapiro-Vilk kriterijaus		Asimetrijos koeficientas	Eksceso koeficientas
	reikšmė	p	reikšmė	p	Skewness	Kurtosis
Stereotipų skalė	0,09	0,00	0,99	0,17	0,25	0,00
Separacijos skalė	0,07	0,04	0,99	0,11	-0,20	-0,42
Afektyvių nuostatų skalė	0,09	0,00	0,98	0,02	-0,20	-0,51
Bendra FSA skalė	0,04	0,20	0,99	0,96	0,05	-0,06

3 lentelė. AAS skalės ir subskalių skirstinių normalumo patikrinimo kriterijai ir koeficientai

Kintamieji	Kolmogorovo-Smirnov kriterijaus		Shapiro-Vilk kriterijaus		Asimetrijos koeficientas	Eksceso koeficientas
	reikšmė	p	reikšmė	p	Skewness	Kurtosis
Senų žmonių baimės skalė	0,11	0,00	0,97	0,12	0,63	0,28
Susirūpinimo dėl senatvės skalė	0,09	0,01	0,98	0,09	0,32	-0,13
Fizinės išvaizdos skalė	0,07	0,02	0,99	0,28	-0,4	-0,18
Praradimų baimės skalė	0,08	0,00	0,97	0,00	-0,08	-0,82
Bendra AAS skalė	0,04	0,20	0,99	0,83	0,08	0,15

4 lentelė. Dėkingumo skalės skirstinių normalumo patikrinimo kriterijai ir koeficientai

Kintamieji	Kolmogorovo-Smirnov kriterijaus		Shapiro-Vilk kriterijaus		Asimetrijos koeficientas	Eksceso koeficientas
	reikšmė	p	reikšmė	p	Skewness	Kurtosis
Bendra skalė	0,09	0,01	0,98	0,05	-0,02	-0,73

5 lentelė. IRI skalės ir subskalių skirstinių normalumo patikrinimo kriterijai ir koeficientai

Kintamieji	Kolmogorovo-Smirnov kriterijaus		Shapiro-Vilk kriterijaus		Asimetrijos koeficientas	Eksceso koeficientas
	reikšmė	p	reikšmė	p	Skewness	Kurtosis
Empatnio įsijautimo skalė	0,10	0,02	0,98	0,23	0,11	-0,16
Perspektyvos suvokimo skalė	0,12	0,01	0,99	0,33	-0,22	-0,17
Asmeninio distreso skalė	0,12	0,01	0,96	0,00	-0,70	1,23
Įsivaizdavimo skalė	0,07	0,20	0,99	0,60	-0,18	-0,19
Bendra IRI skalė	0,08	0,12	0,98	0,24	0,37	0,43

Priedas 3. Tiriamųjų anketa

Gerbiamasis respondente,

prašau Jūsų skirti laiko ir atsakyti į pateiktus klausimus. Ši apklausa yra tyrimo, vykdomo Vilniaus universiteto filosofijos fakulteto psichologijos magistrantūros studentės, siekiant išsiaiškinti požiūrį į senėjimą ir pagyvenusius žmones įtakuojančius veiksnius. Tyrimas atliekamas mokslo tikslais.

Klausimynas yra anoniminis, todėl Jums nereikės nurodyti savo vardo ar pavardės. Jūsų atsakymai bus pateikti kartu su kitų respondentų atsakymais, be atskiros Jūsų sutikimo Jūsų nuomonė vienu ar kitu klausimu nebus viešinama.

Atsakydami į klausimus, savo nuomonę reikšite laisvai ir atvirai, – čia nėra teisingų ar neteisingų atsakymų. Svarbi kiekviena išsakyta Jūsų mintis. Tyrimas atliekamas laikantis tyrimo etikos kodekso nuostatų. Esu parsirengusi atsakyti į Jums išskilusius klausimus bei pristatyti tyrimo rezultatus, jeigu to pageidausite. Mano kontaktiniai duomenys: tel. 8 616 38 482, el. paštas: m.guptor@gmail.com.

Iš anksto dėkoju Jums už dalyvavimą tyrime. Laukiu Jūsų nuoširdžių atsakymų.

I. Duomenys apie asmenį (įrašykite savo atsakymą arba apibraukite teisingą):

1. Jūsų lytis: 1) vyras; 2) moteris
2. Amžius _____
3. Išsilavinimas: 1) nebaigtas vidurinis; 2) vidurinis; 3) profesinė mokykla;
- 4) aukštesnysis (technikumas); 5) aukštasis neuniversitetinis; 6) aukštasis universitetinis.
4. Šiuo metu: 1) mokotės, studijuojate; 2) dirbate; 3) nedirbate, nes esate neįgalus (-i);
- 4) nedirbate, nes esate išėję motinystės / tėvystės atostogų; 5) nedirbate, nes nerandate darbo;
- 6) kita _____
5. Jūsų šeiminė padėtis:
 - 1) vedęs (ištekęjusi).
 - 2) gyvenu su partneriu (-e).
 - 3) išsiskyręs (-usi).
 - 4) našlys (-ė).
 - 5) nevedęs (netekėjusi).
6. Ar turite vaikų: 1) ne; 2) taip (įrašykite, kiek) _____
7. Gyvenate (didesniąją gyvenimo dalį gyvenote): 1) didmiestyje; 2) rajono centre;
- 3) miestelyje; 4) kaime
8. Ar esate tikintis (-i): 1) visiškai netikintis (-i); 2) netikintis (-i); 3) abejojantis (-i);
- 4) tikintis (-i); 5) giliai tikintis (-i)
9. Koks iš šių teiginių labiausiai tikrų Jūsų (Jūsų šeimos) finansinei padėčiai

- 1) nesuduriame galo su galu;
- 2) pajamų pakanka tik maistui;
- 3) pajamų pakanka visoms būtiniausioms reikmėms;
- 4) pajamų pakanka ir tų pinigų lieka;
- 5) visada yra atliekamų pinigų.

10. Su keliais asmenimis, vyresniais nei 65 metai, bendraujate (tai apima ir pasisveikinimą) įprasta jūsų diena:

- 1) 0; 2) su 1; 3) su 2-3; 4) su 4-7; 5) su 8 ir daugiau;

11. Su keliais asmenimis, vyresniais nei 65 metai, bendraujate (tai apima ir pasisveikinimą) per savaitę:

- 1) 0; 2) su 1; 3) su 2-3; 4) su 4-7; 5) su 8 ir daugiau;

12. Su keliais asmenimis, vyresniais nei 65 metai, bendraujate (tai apima ir pasisveikinimą) per mėnesį:

- 1) 0; 2) su 1; 3) su 2-3; 4) su 4-7; 5) su 8 ir daugiau;

13. Kiek laiko praleidote bendraudami su asmenimis, kuriems daugiau kaip 65 metai, vaikystėje (pavyzdžiui, su seneliais, proseneliais):

- 1) nepraleidau; 2) labai mažai; 3) šiek tiek; 4) daug; 5) labai daug;

14. Ar per pastaruosius penkis metus teko gyventi su asmenimis, kuriems yra daugiau nei 65 metai:

- 1) ne; 2) taip.